

KRISTÓ NAGY ISTVÁN

A nyilasok

TANULMÁNY

BUDAPEST

Z-füzetek/28

**A sorozatot szerkeszti
SIMOR ANDRÁS**

**Fedélterv és tipográfia
JORDÁN GUSZTÁV**

Készült a Lukács György Alapítvány támogatásával

© Kristó Nagy István, 1991

A fasizmus többnyire elvontan pusztá „történelem”, nemcsak a mai fiatalok, hanem szinte minden hetven év alatti személy számára. Ami pedig a múltat megelevenítő szépirodalmi feldolgozásokat illeti, azok a nyilasokat csak 1944 végének végzős tombolásában ábrázolják – kivétel Kassák (annak idején e sorok írója által szerkesztett) regénye, *Az út vége*; csakhogy az épp a nyilasmozgalom történetét tekintve nem hiteles. Mindenesetre: a harmincas évektől egészen a háború végéig százezrek voltak hosszabb-rövidebb ideig valamelyik nyilaskeresztes párt tagjai, vagy legalábbis szimpatizánsai és szavazói, köztük tízezzrel munkásemberek. Hogyan történhetett ez, az eseményekhez még közeli időpontban (az ötvenes évek elején!) készült tanulmány talán nem túl kései közreadásával. A nyilasmozgalmat szinte kezdetektől figyelemmel kísértem, dokumentumait rendszeresen gyűjtöttem, és számos, megtévesztett, jóhiszemű fasiszta ismerősöm is tájékoztatott a nyilas szervezkedések ügyeiről. A Munkásmozgalmi Intézet megbízásából írt tanulmányom elkészülte utáni történelmi feldolgozásokat azonban utólag sem dolgoztam bele az alább következő szövegbe, amelyen mit sem változtattam. Viszont most nem tudom közzétenni forrásaimat sem, mert annak idején nem regisztráltam azokat.

Letölthető:

[\[PDF formátumban \]](#) [\[EPUB formátumban \]](#)

A fasizmus többnyire elvontan pusztá „történelem”, nemcsak a mai fiatalok, hanem szinte minden hetven év alatti személy számára. Ami pedig a múltat megelevenítő szépirodalmi feldolgozásokat illeti, azok a nyilasokat csak 1944 végének végzős tombolásában ábrázolják – kivétel Kassák (annak idején e sorok írója által szerkesztett) regénye, *Az út vége*; csakhogy az épp a nyilasmozgalom történetét tekintve nem hiteles. Mindenesetre: a harmincas évektől egészen a háború végéig százezrek voltak hosszabb-rövidebb ideig valamelyik nyilaskeresztes párt tagjai, vagy legalábbis szimpatizánsai és szavazói, köztük tízezzrel munkásemberek. Hogyan történhetett ez, és miként ment végbe? Erre próbálok meg felelni, mégpedig egy, az eseményekhez még közeli időpontban (az ötvenes évek elején!) készült tanulmány talán nem túl kései közreadásával. A nyilasmozgalmat szinte kezdetektől figyelemmel kísértem, dokumentumait rendszeresen gyűjtöttem, és számos, megtévesztett, jóhiszemű fasiszta ismerősöm is tájékoztatott a nyilas szervezkedések ügyeiről. A Munkásmozgalmi Intézet megbízásából írt tanulmányom elkészülte utáni történelmi feldolgozásokat azonban utólag sem dolgoztam bele az alább következő szövegbe, amelyen mit sem változtattam. Viszont most nem tudom közzétenni forrásaimat sem, mert annak idején nem regisztráltam azokat.

A „fasizmus” nevét Mussolini diktatúrájáról kapta. Ez a parancsuralmi rendszer volt az első határozott formát öltött efféle modern, nacionalista-diktatúra. *Nem* az első diktatúra; a kapitalista gazdasági rendben sem. A fasizmust (III. Napóleon uralmától a Horthy ellenforradalom félfeudális államrendjéig) számos kísérlet előzte meg, de az olasz fasizmus volt a legjellegzetesebb új rendszer, melyben az elnyomás módozatai legrafináltabbak, legfejlettebbek, olykor legügyesebben rejtettek voltak. Ezért kapta a nevét *erről* minden hasonló diktatúra; ezért jellemzi a „fasizmus” szó még a példán is túltett német horogkeresztes mozgalmat, mely „nemzeti szocialistának” nevezte magát.

Az olasz fasizmusnak a kialakulása is tipikus. Olaszország az első világháború végén a győztesek oldalán szerepelt. Azonban az osztozkodásnál is akadtak vesztesek: a nagy áldozatokat hozott Olaszország csak alig részesült a tömegek vérével létrehozott üzletből. A folyton növekvő olasz népesség életszínvonala a háború és a gátlástalan kizsákmányolás következtében megdőbentően alacsonyra süllyedt. A frontról visszatérők nem kaptak munkát, s akik igen: éhbérért dolgozhattak. A gazdasági válság természetesen mindig az ipari munkásságot sújtja legközvetlenebbül, s elégedetlenségét felkeltve forradalmi erővé kovácsolja össze. (Ez a jelenség tette lehetővé a vesztes Oroszországban is a forradalmat.) A háború befejeztével Olaszországban is megmozdult a munkásság: egymást érték a sztrájkok, tüntetések, míg végül Mussolini, a volt szociáldemokrata újságíró, államcsínyt hajt végre (Marcia su Roma), s felfegyverzett csoportokkal magához ragadja a hatalmat. A kísérlet sikerült, mert i., a nagyipar anyagilag támogatta; 2., a látszat-demokratikus államvezetés csődöt mondott; 3., a kispolgári tömegek rokonszenveztek a fasisztákkal; 4., a munkásosztály nem volt egységes; 5., Mussolini szocialisztikus szólammal nyerte meg magának az ingatag tömegek egy részét.

Ez volt az út mindenütt, ahol a fasizmus kerekedett felül, Németországban is. A háborús vereség után lassan talpra álló német nagyipar természetesen nehezen boldogul. Hogy piacot kapjon: a világpiaci ár alatt kell termelnie. S hogy profitját biztosítsa: a háborúban amúgy is teljesen tönkretett munkásság bérét kell még jobban leszorítania. Ez viszont a munkásság forradalmi készségét fokozza. A munkáspártok nyomása komolyan veszélyezteti a régi rendet. A tőkésék ezért segítik hatalomra Hitler Adolfot, aki az utolsó német választáson mindössze a szavazatok 25 százalékát kapta meg, de az egymással harcoló munkáspártok és a kispolgárság tömegbázisa lehetővé teszik számára a hatalom megszerzését és biztosítását.

Mi következik ezután? A terror. A munkáspártok és szakszervezetek feloszlatása. A baloldaliak üldözése. Koncentrációs táborok. A sztrájkok megtiltása. A reálbérek további zuhanása. S hogy a munkanélküliség fenyegető rémét kisebbítsék, s hogy átmenetileg gazdasági fellendülést teremtsenek: nagyarányú fegyverkezés. A fegyverkezés célja azonban nemcsak az, hogy foglalkoztatottságot teremtsen, hanem, hogy újabb háborúval a látszólag gyengébb nyugati liberális-kapitalista államoktól erőszakkal vegyenek el gyarmatokat és piacokat. Ezen azonban Mussolini és Hitler diktatúrája rajtavesztett.

Így alakult ki és vesztette el a háborút a fasizmus Olaszországban és Németországban. De hasonló volt a fasiszta és félfasiszta rendszerek útja Spanyolországban, Japánban, Lengyelországban, Magyarországon és másutt is.

Bennünket elsősorban a magyar fasizmus érdekel. A Horthy Miklós kormányzó „országglása” alatt kialakult államvezetés nem volt olyan tipikusan fasiszta rendszer, mint az olasz. Sok tekintetben statikusabb s még elmaradottabb volt. Hosszú ideig azt a fáradságot sem vette, hogy propagandával, szenzációkkal, szociálpolitikai intézkedésekkel próbálja a tömegek rokonszenvét megnyerni, vagy legalábbis figyelmüket a lényegről elterelni. A Horthy-rendszer még csak jelszavaiban sem tett engedményeket, bár ez gyakorlatilag persze mindegy. Viszont kétségtelen, hogy a magyar ellenforradalom teremtette meg az első szélsőjobboldali diktatúrát Európában. A Horthy-reakció fasiszta típusú politikai rendszer: a polgári szabadságjogok lábbal tiprása, a nacionalista demagógia, az antiszemitizmus és minden haladó gondolat elnyomása s üldözése jellemezte. A magyar fasizmusra azonban különösen jellemző volt feudális színezete, mellyel maradiságban még a német és olasz fasizmuson is túltett. Érthető tehát, hogy a magyar parasztság tömegeit a földosztásból kismizmizte. A feudális birtokviszonyok elsorvasztották az országot. A mezőgazdaság egy helyben

topogott; elmaradott, külterjes gabonatermelés folyt. A tömegnyomor ijesztő méretéket öltött: Magyarország hárommillió koldus földje, proletárország lett.

Ennek a belpolitikának csak hasonló szellemű külpolitika felelhetett meg. A sovinszta uszítás és a magyar irredentizmus Magyarországot az európai reakció állandó tűzfészkévé tette, Hitler uralomra jutása után pedig a magyar reakció is egyre inkább átvette a nácizmus módszereit. Erről tanúskodtak a faji álláspontra helyezkedő zsidótörvények, a fasiszta kamarák rendszere, az egykézrendszer és a politikai terror nagymértékű növekedése. Magyarország mindinkább német gyarmattá lesz. Csatlakoztatják a tengely kalandorpolitikájához, s 1941-ben másodszer viszik a magyar népet a német imperializmus vak eszközeként véres háborúba.

Mindez azért valósulhatott meg, mert Magyarországon a két világháború között szilárd uralmi rendszer volt. A gazdasági és politikai hatalmat egy viszonylag kis réteg gyakorolta, mely a következő elemekből tevődött össze:

1. *A történeti uralkodó réteg:* a mágnások, akik a., hitbizományaik révén a földtulajdon nagy részével rendelkeztek; b., nagy társadalmi és politikai befolyásuk volt: széles körű (hazai és külföldi) rokoni és osztálykapcsolataik, anyagi függetlenségük, magasabb iskolázottságuk, a személyükben hordozott történeti hagyomány s a rendszer egész szellemi felépítettségének megfelelő tekintélytisztelet mind növelte hatásukat és befolyásukat, s ezt a főúri kaszt sok tagjának közismert felelőtlensége, sőt degenerált volta is nehezen ellensúlyozta; c., együttműködésük a hazai dzsentritársadalommal, ezen keresztül kiegyezésük a kismemesi, inkább protestáns, mint klerikális Horthy-rezsimmel; együttműködésük a katolikus egyházzal; családi kapcsolataik Ausztria és Németország felé, ugyanakkor hagyományos angolszász szimpátiájuk; s végül a nagykapitalizmus nemegyszer német és zsidó vezető rétegeivel való összejátszásuk (igazgatósági tagságok stb.) – mind, mind csak erősítették őket.

2. *A dzsentri, a középnemesség:* az a réteg, amely 1848-ban földtulajdona és kiváltságai nagy részét elveszítette, 67-ben viszont újból hatalmas lehetőségekhez jutott. Ezeket ki is használta, elsősorban az *államvezetésben*: főleg a megyékben, később mindinkább a minisztériumokban és az államigazgatás minden területén. A magyar dzsentri legkitűnőbbjeiből lettek a 67 után kialakult értelmiség legjobb mérnökei, orvosai, tanárai, szervezői és protestáns lelkészei. Kevésbé használta fel a dzsentri az ország kapitalizálása során jelentkező ipari és kereskedelmi lehetőségeket, így kerültek ezek a monarchia más népei, csoportjai (elsősorban zsidók, németek és csehek) kezébe. Annál inkább vonzotta a dzsentrit, az úri réteget a *jogi pálya*, s ezen keresztül érvényesítette befolyását az igazságszolgáltatás, közigazgatás, politikai élet, sajtó területén, mindjobban összefonódva a feltörekvő, nem nemesi származású polgársággal, mellyel végül is a „középosztályt” alkotva: a magyar uralkodó rendszer tömegebázisát szolgáltatta.

3. A főúri és nemesi réteg mellé sorakozott fel a *katolikus papság*, melyben népi elemek, sőt a politikai és szellemi élet egyéb területein hátrányos helyzetben levő nemzetiségi (főként szlovák) egyének is nagy számmal voltak jelen. A katolikus egyház hazai, teljesen merev, feudális vonala még annyi elhajlást sem engedélyezett e csoport tagjai számára, mint amennyire a független főúrak, vagy a legjobb egyedeiben gyakran haladó dzsentri egyes tagjai eltérhettek osztályuk gondolkodásától. Így az egyháziak maradibbak voltak, mint a származás arisztokratái.

E három „történeti” réteg alkotta a magyar uralkodó osztályt, s ezt 48, 67, majd 19 (a Horthy-ellenforradalom) csak átrendezte, összetételében nem változtatta meg. Liberális színezetű eszmék jelentkeztek az uralkodó osztály ideológiájában, színezte azt a hazai protestánsok mentalitása; népi származású egyének vagy idegen eredetű polgárok betörhettek soraikba, azonban nagyon keveset hozhattak magukkal:

alkalmazkodniok kellett az úri osztály monarchisztikus feudális-klerikális felfogásához.

4. De az idő kerekét megállítani nem lehet. A kapitalizmus itt dörömbölt az ország kapuin. S ha a jobbágyság felszabadítása gyakorlatilag nem történt is meg, az ország kapitalizálódása lényegileg már az annyit kárhoztatott Bach-korszakban megkezdődött. A 48 és 67 közötti idők sok tekintetben előrébb vitték Magyarországot, mint amennyire önerejéből, a népi erők tényleges felszabadítása nélkül haladhatott volna a maradi főúri és klerikális vezetés alatt. Ekkor öltött nagy méreteket a monarchia egyéb területeiből annak a polgári rétegnek a beáramlása, mely az ország iparát és kereskedelmét, a 48-ban földjétől megfosztott közép- és kisnemesség egy részével s a paraszti sorból feltört kiszámú hazai polgársággal együtt megeremtette. Jelen voltak tehát a hazánk területén már ekkor itt élő, vagy fokozatosan bevándorló német, cseh, zsidó kereskedők, iparosok, „lateinerek”, különféle szakemberek. A dzsentrinek s a jobbmódú parasztságnak azon egyedeivel együtt, akik *nem* földbirtokos és *nem jogi* (közigazgatási, politikai) foglalkozásból éltek: ez a réteg alkotta a 67 után hatalmas mértékben megerősödött új polgárságot, mely az ország feudális jellegét mindinkább kapitalistává tette. A főúri, dzsentri és papi réteg mellé így sorakozott fel tíz egyáltalán nem történelmi, meglehetősen hibrid, de igen mozgékony és mindenképpen haladó kapitalista *polgárság*, s ennek (főként ügyessége és agresszivitása révén) legkiemelkedőbb csoportja: *az új tőkés réteg, nagypolgárság, „burzsoázia”*.

Ez a négy hatalmasság: a mágnás, a dzsentri, a klérus és a tőkés uralkodott Magyarországon az első világháború előtt. A liberális politika reformjai lényegében csak a negyedik csoportnak, a polgárságnak másutt már évszázaddal előbb kiharcolt teljes egyenjogúságát szolgálták. A magyar nép millióinak gyakorlati elnyomását illetőleg az amúgy is sok tekintetben keveredett négy csoport teljesen egységes volt. Kevesen akadtak, még a magukat szocialistáknak vallók közül is, akik a sokat hangoztatott szabadságeszméket gyakorlatilag végiggondolták. Inkább voltak ilyenek az uralkodó osztály alatt levő, de vele lényegében szolidáris *középrétegben*.

A középréteg (népszerű szóval: „középosztály”) leginkább az uralkodó osztály negyedik csoportjához, a burzsoáziához hasonlított, sőt kultúrájában azzal egybe is olvadt. Tényleges hatalmi helyzetét illetőleg azonban csak az uralkodó osztály eszköze, végrehajtó szerve és kedvezményezettje volt. Eredetében nemesi-úri, paraszti vagy iparos magyar, sváb, esetleg a monarchia más nemzetiségének tagja, ideáljaiban: dzsentroid vagy polgári; hitében klerikális, protestáns vagy izraelita; politikai nézeteiben többnyire magyarkodó, „függetlenségi”, vagy liberális, netán szabadkőműves. Nincs helyünk arra, hogy a számtalan színárnyalatot akár csak érzékeltessük: inkább csak egy-egy jellemző motívumot akarunk felvillantani. Foglalkozását illetően: kistisztviselő, szabad foglalkozású értelmiségi, kereskedő, iparos, közlekedési alkalmazott, gazdász vagy katonatiszt. De a magyar néphez egyiknek sincs köze. Lefelé mind tapos, fölfelé hajlong, ideálja mindnek az uralkodó réteg egyik vagy másik típusa, s mindnek álma, mely azonban némelyeknek gyakorlati lehetőség is: bekerülni ebbe az uralkodó rétegbe, a főurak, a magas papság, a dzsentri-politikusok és a bankár, gyáros nagyipolgarság közé. A középosztálynak jobbjai közömbösek, vagy humanisták, nagy ritkán forradalmárok, vagy a tudomány, művészet megszállottjai – de ebben a társadalomban legtöbbször elvetélnék.

S alattuk a *nép*: a munkásság, mely bevándoroltakból és a legügyesebb parasztokból tevődik össze. A parasztság, mely mindinkább kettészakad zsellérekre, szegény-parasztokra és a dzsentri földbirtokosok mellé fölzárkózó, őket majmoló, polgárosodó nagygazdákra. E két réteg – bármily reménytelen is a helyzete – sokszor saját osztályának elárulása útján, munkásarisztokratákon vagy zsírospaszti családokon át a magyar polgárság és értelmiség legjavának szolgál utánpótlásul. A legtöbben azonban

megmaradnak nincstelennek, sőt mind reménytelenebb proletársorba süllyednek az évtizedek során. A fejlődő technika s a történelem lassú vagy gyors változása azonban mégiscsak ad lehetőségeket az egyéni sorsok javítására: a proletárok és a középosztály között kialakul egy altiszti-kisiparos-középparaszti világ, egy *kispolgárság*, mely szintén felfelé néz, keresi az emelkedés útját, akár az ideálokon, akár a szolgálaton, az áruláson át, vagy ha másképp nem megy, a kivándorlásban.

Alul tehát: a *nép*. Szegényparasztok, földmunkások, bányászok, gyári munkások, háztartási alkalmazottak. Egy fokkal följebb: a kispolgárság. Azután: a középosztály. S felül: a tőkésék, a dzsentrí, a papság és a mágnások szövetsége: az *urak*.

A frissen feltört polgári réteg azonban mozgékonyabb, mint a többi. Keresi a változást, be akar állni a történelmi fejlődés vonalába. Akár középosztálybeli, akár a nagyburzsoázia tagja, felül óhajt maradni, de új erőket is fel akar szabadítani, hogy felhasználja vagy kihasználja őket. Így lesz a hazai polgárság egy részéből az uralkodó osztály *ellenzéke*. Így fordul szembe a polgárság legjava a vele osztályhelyzetében azonos, világnézetében azonban mind ellentétebb középosztállyal. (Mindegyik fogalom más és más nézőpontot takar, s mindnek megvan a jogosultsága.) A polgárság nem annyira sovíniszta, mint a feudális szellemű uralkodó osztály, és ennek hű kiszolgálója, a középosztály. Már csak azért sem, mert származásában sem teljesen magyar. Nem sovíniszta, nem feudális, és észreveszi a kapitalista világ hibáit is. Józanságából következik, hogy esztelenségnek tartja a háborút. S az összeomlás után újat akar: rohan a forradalomba. Nem találja meg azonban a teljes és tényleges kapcsolatot a forradalmi tömegekkel, s ezen mind rajtavesztenek: győz az ellenforradalom. A polgárság egy része kompromittáltan húzódik belső ellenzékbe, vagy túlbuzgóan igyekszik igazolni magát. Jön a Horthy-korszak.

Ám a háború előtti helyzethez képest sok minden megváltozott. Az utolsó európai feudális nagyhatalom, az osztrák-magyar monarchia összeomlott. Az elnyomott nemzetiségek új, polgári demokratikus országokat alkottak. A nyílt sovínizmus és nyíltan feudális világ mégiscsak anakronizmus lett Magyarországon is. Mindez erősen gyengítette a főúri és papi hatalmat. Az uralkodó osztályban erősödik a protestáns közép- és kishemesi befolyás s a dzsentrít nyomonkövető középosztályi elem. Az előbbi tipikus képviselője: Horthy Miklós, az utóbbié: hű csatlósa, Gömbös Gyula. A nagytőke erősebb, mint valaha, de a polgárság nyílt politikai hatalmát kissé megtépázta a baloldalisággal való kacérkodása. S minthogy a „haladó” polgári elemek jórészt a zsidóságból kerültek ki, az ellenforradalom rajtuk fog bosszút állni. A nagypolgári réteghez nem nyúlhat, ezért a „keresztény-nemzeti” gondolat hangsúlyozásával a középosztályi és kispolgári zsidóságon akar elégtételt venni, s egyben új gazdasági lehetőségeket teremteni a sok tekintetben gyenge versenytársnak bizonyult dzsentrí és sváb eredetű kereskedők, ügyvédek, orvosok részére.

Az első világháborút követő természetes átmeneti fellendülés után a kapitalizmus anarchisztikus jelenségei erősödnek. Egyre elmélyülő válság, s nyomában egyre növekvő munkásmozgalom. S az erősödő szocialista-kommunista fronttal szemben kialakul a fasizmus is; a mind nagyobb tömegeket számláló kispolgárság és középosztály mozgalma: saját hatalmáért a nagytőkével szemben, harcban a kapitalista világ feudális csökevényei ellen, de ugyanakkor harcban a proletariátussal, s főként a kommunistákkal, akik a polgárságot is fenyegetik. A kispolgárság és a középosztály nem a proletariátussal akar közösséget vállalni, nem akar forradalmat. Szabályozott kapitalizmust óhajt, sok kis tőkést és lehetőséget a meggazdagodásra. Ezért lesz tömegbázisává a fasizmusnak, s még a ténylegesen proletár tömegek jórészét is magával ragadja. A mozgalom egyre inkább tért nyer, s Hitler uralomra jutása után a

világpolitika egyik döntő tényezője lesz.

Számolni kell vele a Magyarországi uralkodó osztályoknak is. A marxista munkásmozgalmat sikerült kiiktatni a pillanatnyilag veszélyes politikai tényezők sorából. A válság azonban jelen van. Az életszínvonal túrhetetlenül alacsony. Oláh György, a jobboldali publicista mondta ki először, hogy Magyarországon *hárommillió koldus* van. Munkanélküliség, nyomorgó agrárproletariátus, mezőgazdasági értékesítési válság, passzív külkereskedelmi mérleg, túltengő, vízfejű állami adminisztráció, mely az utódállamokhoz csatolt területek magyar középosztályát is felvenni és eltartani kényszerült; s mindezek fölött az érintetlen s érinthetlenségére vigyázó nagybirtok és fináncnöke. A tömegek forradalmi érzülete tehát egyre növekedett. S minthogy a marxista munkásmozgalom lehetőségei korlátozottak voltak: a jobboldali kereteket kezdte megtölteni. Olaszországban, Németországban, Spanyolországban, Romániában a marxizmust álszociális, álforradalmi, *kispolgári* fasiszta mozgalmak szorították háttérbe. Nálunk a visszaszorítást az ellenforradalomtól kezdve a szövetkezett feudális és nagyburzsoá uralkodó osztály *saját erejéből* végezte el, s utasításait a Horthy-rezsim vezetését kifelé reprezentáló középosztállyal hajtatta végre.

A Magyarországi államrendnek az olasz fasizmussal és német náciizmussal való rokonságát nem tagadták a Horthy-rendszer politikusai és publicistái. Büszkén vallották magukat jobboldalinak, s mikor a „nemzeti szocializmus” a német sikerek nyomán egész Európában mind erősebb lett, szívesen állították, hogy a szegedi ellenforradalom voltaképpen őse és előfutára annak. Az utóbbi állításban azonban az a tendencia is bennfoglaltatott, hogy a Magyarországi fasiszta mozgalmak, elsősorban a „hungarizmus” létjogosultságát kétségbevonják, s ezzel az uralmon levő rendszernek sajátítsák ki a nemzeti szocializmus által esetleg nyújtandó előnyöket. Ha a Magyarországi uralkodó rendszer mintegy őse a frissen feltört európai mozgalmaknak, mi szükség van nálunk azokhoz hasonló „szélsőséges” politikai szervezetekre? Ezzel az uralkodó rezsim természetesen saját hadállásait védte – de hogy védekeznie kellett, az mindenesetre azt mutatta, hogy uralma nem találkozik az ország népességének osztatlan rokonszenvével, s hogy az országgal kapcsolatban levő külső erők, elsősorban az egyre növekvő német befolyás iránya sem feltétlenül egyezik a kormány politikájával. Ha tehát tárgyilagosan vizsgáljuk: miként viszonylott a két világháború közötti magyar kormányzat a magát nemzeti szocializmusnak nevező irányzathoz, megállapíthatjuk, hogy e kérdésben visszatükröződik az egész kor csaknem minden hazai politikai problémája.

A Horthy-rendszer szószólóinak tehát igazuk volt, mikor megállapították, hogy Magyarországon jóval a fasizmus többi európai jelentkezését megelőzően elkezdték a bolsevizmus megfékezését. Igazuk volt abban is, hogy kezdettől fogva antiszemiták voltak, akár csak Hitlerék. Hivatkozhattak ideológiájuk más hasonló alapjaira is. Volt azonban néhány lényeges különbség, amely nehezítette Horthyék helyzetét. A német nemzeti szocializmus nyílt harcokat folytatott mind a kormánnyal, mind a Vasfrcxntba tömörült baloldali erőkkel. S hogy ezt a harcot sikerrel vívhassa meg, bizonyos mértékig forradalmi jelleget kellett öltetnie, radikális jelszavakat hangoztatnia és erőszakszervezetet kellett létesítenie. Hitlerék szövetsége a német nagyiparral, a Kruppokkal és Thyssenekkel ma már köztudomású, de akkor nem volt az. S a sokkal inkább iparosodott Németországban már jóval előbb csaknem teljesen megtörtént a feudalizmus felszámolása is. Nagyjából ugyanez volt a helyzet Olaszországban, ahol egy operettkirály monarchiáját remekül össze lehetett egyeztetni a szociális jelszavakkal ágáló Mussolini fasizmusával. Nálunk azonban a nemesi és középosztályi Horthy-rendszer, hogy megmaradhasson, kiegyezett a Monarchia bukásából mit sem tanult magas klérussal és a mágnásokkal: a hitbizományok uraival, akik minden áron konzerválni akarták Magyarországon a feudalizmust. A Horthy- és Bethlen-féle

konzolidáció tekintélytisztelete, a szentistváni állameszme emlegetése, az Apponyiak és Szekfű Gyulák nem is titkolt legitimizmusa, a világszerte párját ritkító félelem a földreformtól és a titkos választásoktól: mind azt mutatta, hogy ez az ellenforradalmi rendszer még a legreakciósabb polgári demokráciától is fél, s hiába rokon lényegében az európai fasizmussal, még maradibb és korlátotabb.

Hitler választási győzelme után (1930) azonban egyre érezhetőbb lett a közvetlen náci hatás Magyarországon. A Horthy-rezsimnek tehát sikerült elfojtani a munkásmozgalmat; komoly ellenzéki paraszti szervezkedés pedig megfelelő vezetők híján nem indulhatott meg. (A sokkal később (kialakult Független Kisgazdapárt is tipikusan dzsentroid- és nagygazda-vezetés alatt, vagy harmadrendű egyéniségek, legjobb esetben jó szándékú íróemberek befolyása alatt állott.) A tömegek ösztönös forradalmi hajlandósága tehát más utakat keresett. S erre adva voltak a hazai nemzeti szocialista mozgalmak keretei. Ezeket, mint alább részletesen tárgyalni fogjuk, jórészt fantaszták vagy kalandorok vezették, származásukban és ideológiájukban éppúgy középosztálybeli és kispolgári elemek (mint ahogy ezek voltak jelen a Horthy-rendszer közéletének és államapparátusának minden más területén), a tömegeket azonban munkások, parasztok és szintén proletársorban élő, de polgári életformára vágyó kispolgárok adták. Az egyre növekvő befolyású szomszédos Német Birodalom uralkodó pártjával való párhuzam lehetővé tette a hazai nemzeti szocialista pártoknak, hogy ugyanazokat a szociális jelszavakat hangoztassák, melyek itt veszedelmesen forradalmian hangzottak, s nyíltan a hazai rendszer feudális jellege, korruptsága és a túrhetetlen jövedelemmegoszlás ellen irányultak.

Ez tehát a reakciós Horthy-rendszerre halálos veszélyt jelentett. Ezért volt kénytelen hangsúlyozni, hogy előfutára az európai fasizmusnak – s *ugyanakkor* ennek az irányzatnak jellegzetes hazai megnyilvánulásai ellen erélyesen fellépni. Minthogy azonban a hazai fasizmus egy, az országban mind nagyobb tényleges befolyással rendelkező külső erő: a német nemzeti szocializmus hazai megfelelője volt, ez a fellépés nem lehetett eléggé hatékony. Az uralkodó rendszer nem árulhatta el, hogy a feudális csökevények s önmaga védelmét szolgálja, hanem az ország függetlenségének veszélyeztetettségére hivatkozott. Így keveredtek a Horthy-rendszer ideológiájában (helyesebben inkább csak publicisztikájában) és politikájában a legkülönbözőbb elemek: az alkotmányosság hangoztatásától a sovinizmuson, keresztény jelszavakon és antiszemitizmuson át a „felforgatók” és forradalmárok elleni állásfoglaláson keresztül függetlenségi, sőt óvatosan németellenes és antifasiszta, ugyanakkor mérsékelt antikapitalista állásfoglalások. Egy dolog volt, melyben a Horthy fasizmusa is teljesen megegyezett a német nemzeti szocialistákkal, s ez a zsidókérdés volt. A hazai fasiszták ilyen irányú „forradalmiságát” Horthyék is szívesen látták, persze csak addig, míg az a honi nagytőke urait ténylegesen nem veszélyeztette. (Például a Horthyékkal igen jó viszonyban levő Goldberget, Vidát és Chorint.)

Ezzel tehát nagyjából tisztáztuk a Horthy-rendszer hivatalos politikájának viszonyát a többi hazai fasiszta irányzathoz. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk, hogy az uralkodó osztály köreiből sokan mind okosabbnak látták, ha a toldozott-foltozott Horthy-rezsim helyett egy új fasiszta keretbe próbálják átmenteni érdekeiket és ezzel összhangban levő eszméiket. S az ilyen irányú törekvéseket mind a családok, mind a nem zsidó tőkés csoportok, mind az összes politikai mozgalmak mögött álló *titkos társaságok* támogatták.

E társaságok forma szerinti megtestesítői voltak azoknak a lmtulmi csoportosulásoknak, amelyek az ellenforradalmat követőleg jelentkeztek. Főleg arra szolgáltak, hogy az állandó kisebbségi érzéssel küzdő kisnemesi és középosztálybeli elemeket szövetkezésükkel erősítsék. Az összjáték az uralkodó osztály és kiszolgálóik

között ugyan egyébként is megvolt, de a titkos egyesületek ezt intézményessé és szervezetté tették. Még nem foglalkoztak eléggé annak vizsgálatával, hogy Magyarország két háború közötti történetében milyen nagy volt a jelentősége az Etelközi Szövetségnek, a Kettőskereszt Vérszövetségnek, a Ligának és a leggyengébb, de legérdekesebb Közösségnek, mely utóbbi a népi és kispolgári származású elemeiket fogta össze, s minthogy legkonzekvensebben magyar faji alapon állott, a többivel ellentétben németellenes volt. Viszont a németellenesség, népiség és viszonylagos radikalizmus tette lehetővé, hogy ez a szervezet 1945 utánra is átmentse magát, míg végül is vezetői az 1946 végén leleplezett „összeesküvés” során letartóztatásba kerültek.

Ha tehát a hivatalos államvezetés nem is, a titkos társaságok melegen támogatták a német mintára szervezkedő hazai fasiszta (kísérletezőket).

Már jóval Hitler hatalomra jutása előtt alakult Magyarországon egy fasiszta párt, a „feketeingesek”, mely a sok tekintetben puhább olasz fasizmust tekintette példának. Nem voltak tömegei a Szász Béla történész és Csomóss Miklós orvos vezetésével alakult „Magyar Nemzeti Szocialista Párt”-nak sem. Az igen mozgékony Szász Béla szenvedélyes társadalomszervező és teoretikus volt, de hiányzott belőle a szívósság, a hozzáértés és szuggesztivitás. Baráti köréből alakult ki később a Bartha Miklós Társaság amely a népi írók olvasótáborának egy részét tömörítette. Szász Béláék csoportja sok tekintetben radikális és haladó társaság volt (népi gondolat, földkérdés, németellenesség.) Közülük azonban sokan megmaradtak „nemzeti szocialistának”, s később is megtalálták a kapcsolatot Szálasi nyilasmozgalmával. A kezdeti időkben is a Szász-társasághoz tartozó Taly András pénzügyminiszteri tisztviselő és társai (Szűcs Iván stb.) szervezték meg Meskó Zoltán pártját, melyhez Meskót csak azért hívták meg, hogy képviselői mandátuma lehetővé tegye a párt szervezkedését.

A Hitler-fasizmus mintáját először ifj. Balogh István, Meskó Zoltán, Festetich Sándor és gróf Pálffy Fidél nemzeti szocialista pártjai követték, s ezek mozgattak meg először nagyobb tömegeket. Átvették a nácik jelvényét, az ősi indogermán napszimbólumot: a horogkeresztet is. Mikor a kormányzat ezt eltiltotta, megjelent a nyilaskereszt. Állítólag régi magyar jel, erre azonban kevés a bizonyíték. Valószínűbb, hogy új ötlet, az Ausztriában alkalmazott talpaskereszt mintájára. Egy nyilas lap (*Hungarista Nemzet*, 1938. június 25.) szerint „Zachár Ferenc régi nemzetiszocialista testvér volt az, aki az azóta megszűnt Magyar Nemzetiszocialista Földműves- és Munkáspártban, amikor a horogkeresztes jelvényt betiltották, először ajánlotta a nyilaskeresztet, melyet a pártvezetőség nagy örömmel el is fogadott”. Ez a párt Meskó Zoltán pártja volt („barnaingesek”).

Meskó pártja 1932-ben alakult. 1933-ban csatlakozott hozzá a kormánypártból (Egységes Párt) kilépett gróf Festetich Sándor képviselő. 1934-ben Meskó, Festetich és gróf Pálffy Fidél vezette a pártot. Összevesztek, és Festetich külön pártot alapított.

Ezek az első pártalakítási kísérletek nem okoztak gondot az uralkodó pártnak. Meskó, Festetich és Pálffy voltaképpen a kormányzat által megbízott személyek voltak, akiknek a német fasizmus hatására jelentkező „igényeket” kellett kielégíteni. A későbbi nyilas vezér, Szálasi, aki ekkor kezdett foglalkozni a politikával, szintén az uralkodó réteg tagja volt, akinek Péchy Henrik és Taby Árpád révén hosszú ideig jó kapcsolatai voltak a kormányzóval is, s csak később vitte fanatizmusa teljes ellenzéki seregbe. A Horthy Miklós környezetéhez tartozó fasiszták közül szárnysegéde, Taby Árpád más jobboldali mozgolódások felé is a bizalmas összekötő szerepét játszotta; Péchy pedig, aki a *Novara* hadihajón Horthy beosztottja volt, Hitlert állítólag már hatalomra jutása előtt összehozta Horthyval. Ez a találkozás, ha igaz, a Várban történt, s hosszú időre biztosította Horthynak Hitler személyes rokonszenvét.

Az első nagy átütő erejű, sok tekintetben forradalmi fasiszta mozgalom azonban Böszörmény Zoltán kaszáskeresztes pártja, melyről jó képet ad Kovács Imre *Néma forradalom* című könyvében. Ezt a parasztszocialista és fasiszta elemekből összeszőtt megmozdulást a kormányzat könnyen kiiktatta a veszélyes tényezők sorából, főként azért, mert *csak* agrárproletár tömegei voltak, és az uralkodó osztályból való támogatók nélkül minden politikai megmozdulás eleve halálra volt ítéelve.

Hitler Németországi győzelme (1933) az összes régi ellenforradalmi és egyéb jobboldali asztaltársaságoknak, bajtársi egyesületeknek, klikkeknek és szövetségeknek új lendületet adott. Ezekre támaszkodva próbált diktátori hatalomra szert tenni Gömbös Gyula, aki ellenforradalmi érdemeire és kapcsolataira támaszkodott. Megszerezte a miniszterelnöki posztot; mögötte állott az egész államapparátus csendőreivel, katonáival és tisztviselőivel, rendelkezett az uralkodó osztály hivatalos pártjával, a Nemzeti Egység Pártjával. Támogatták a titkos társaságok is. A Társadalmi Egyesületek Szövetségében tényleges irányítás alá vonta ezek nyilvános vetületét, a különböző egyesületeket. Mégsem sikerült célt érnie, mert a meggondolt feudális és nagypolgári körök meggátolták, hogy olyan diktatúrát teremtsen, mint Kemal, Mussolini vagy Hitler – Gömbös ideáljai. Túlságosan hamar került a kormány élére, s ékkor még a magyar uralkodó osztály nem volt teljesen elszánva a fasizmus támogatására, így fő ellenfelei Bethlen István gróf és a többi feudális-liberális nagyság voltak, akik ezt a középrétegből származó sváb törtetőt nem szívesen látták volna magukon uralkodni. Elég terhet jelentett nekik Horthy. De Gömbös tehetségtelen is volt; nem tudott élni a lehetőségekkel. Mikor kormányra került, a polgárság túlnyomó többsége bízott benne. Kezdeti dinamizmusáról azonban rövidesen kiderült, hogy blöff. ígéreteinek megvalósítását el sem kezdte, a titkos választást nem merte kiírni, s népszerűsége, mely kezdetben minden diktatúra előfeltétele, rohamosan csökkent. Hatalmát nem tudta megszilárdítani, nem lett belőle diktátor. Mindazonáltal a növekvő világviszályban éppen elég bajt okozhatott volna, ha ettől hirtelen halála meg nem menti az országot.

Gömbös halála tehát elodázta ugyan a közvetlen fasizálódás veszélyét, ami az Anschlusst követően azután könnyen megvalósulhatott volna. Így is többen megkísérelték a kormánypártból, hogy saját fasiszta diktatúrájukat megteremtsék. Egy ideig Szörtsey József, a Társadalmi Egyesületek Szövetségének vezetője volt a legesélyesebb önjelölt, azután Sztranyavszky Sándor látszott a hazai fasizmus jövőendő vezérének, s végül Imrédy Béla, aki újra a miniszterelnöki székből indított rohamot a teljhatalomért.

A személyi ellentétek azonban lehetetlenné tették kizárólagosságukat. A kormánypárt birtokon belüli vezetői mellett időnként kiemelkedett egyik-másik mozgalom vezére, mint az egyetemi egyesületekből indult turánista Kémeri Nagy Imre (1937) vagy Salló János.

Azonban mindinkább előtérbe került Szálasi Ferenc személye s az általa szervezett „hungarista” mozgalom, mely a „hungarizmus” kifejezést Prohászka Ottokártól, a nyilaskeresztet pedig Meskóéktól vette át.

1937-től szinte egy csapásra ez a mozgalom kezdte magához gyűjteni az erőket; ide tódultak a tömegek, ide léptek át a többi pártocskák kimagasló egyéniségei, de elsősorban e párt ellen fordult a hazai baloldal, liberálisok, konzervatívok, szocialisták és a Horthy-rezsim minden dühe is. Számptalan eszközzel bontották, gyengítették a pártot, melyben teljes volt az ideológiai zűrzavar; programjában sok a káros, nemzetellenes elv és programpont; szervezetében a meg nem felelő vezetők, funkcionáriusok tömege. Dühödt erővel támadták, lehetetlenítették Szálasi pártját, s a

pártvezetőivel együtt, mindent elkövetett, hogy ezek a támadások sikeresek legyenek ... mégis éveken át mind erősebb lett, s a fasizmus európai alkonyán is képes volt arra, hogy tragikus körülmények között átvegye a hatalmat, és rettentő történeti felelősséget vállalva, még inkább elmélyítse a magyarság tragédiáját.

Szálasi és mozgalmának ereje nem egykönnyen magyarázható. Sikerei egy-egy elemét számos politikai mozgalomban megtalálhatjuk, de ezek különös találkozása, egysúlyi állapota adta számára a történeti átütőerőt. S ehhez azt kell állítanunk, hogy Szálasi hatalomra jutása bizonyos időszakokban szinte *csak* őrajta múlt; azon, hogy nem volt hajlandó engedményeket tenni Horthy-éknak, vagy feltétel nélkül kiszolgálni a németeket. Szálasi és párthívei valamennyien rokonszenveztek a német nemzeti szocializmussal, hittek a bolsevizmus és liberalizmus elleni harcának értelmében, érezték a saját mozgalmukkal való letagadhatatlan belső rokonságot, szívesen támogatták a németeket itthon s a fronton is, de – talán éppen azért, mert bal felől emiatt érte őket a legtöbb támadás – mindinkább igyekeztek hangsúlyozni függetlenségüket, magyarságukat és azt, hogy a német expanzióval (amennyiben az Magyarország felé irányul) – szembeszegülnek. Különösen kidomborodott ez idővel egyrészt Szálasi „birodalmi” elképzeléseiben, másrészt az ebből fakadó ellenszenvben, mellyel a hazai németiségnek a náci Németország felé vonzódását és ennek külföldről való támogatását, a Volksbund itteni működését, s általában a nagynémet törekvéseket figyelte. Ez különös dilemma volt, annál is inkább, mivel minden reális szemléletű ember előtt nyilvánvaló volt, hogy Szálasiék sorsa mégiscsak azonos az európai fasizmuséval. Mikor tehát Szálasi és legközvetlenebb hívei, valamint a hozzá legközelebb álló pártifjúság egészen 1944 októberéig egyre inkább emlegették függetlenségüket és németellenességüket, kivédtek ugyan a sok felől jövő támadások élét (így az értelmiségi ifjúság szemében Szálasival szinte egyedül versengő Szabó Dezsőét), de eljátszották Hitlerék támogatását, s ezzel saját hatalomra jutásukat. És mikor Hitlerék ennek ellenére hatalomra segítették őket mint egyedülieket, akik még hajlandók voltak szembeszállni a szovjet nyomással, akkor már a hatalomnak nem sok hasznát vehették, de annál többet ártottak az országnak.

Szálasi azonban nem volt reálpolitikus. Fanatikus volt: hitt elhivatottságában, s abban, hogy „mindenképpen” győzni fog, a németek nélkül is, mindenfajta üldöztetés ellenére is. Ez a megszállottság, az elhivatottságnak ez a tudata volt, ami megkülönböztette a többi fasiszta vezér-önjelölttől, például attól a Gömbös Gyulától is, aki valamivel előbb, nagyjából ugyanarra a szerepre vállalkozott, mégpedig a hatalom birtokában, tehát jóval előnyösebb helyzetben. Szálasi annyira hitt önmagában, hogy lehetett lemondó, lehetett „szerény”, lehetett emberi is, lehetett joviális és szeretetre méltó. S ez mind erősítette.

Fanatizmusa és szuggesztivitása összeszővődve a jóság, az üldözöttség, mártíromság Krisztust utánzó pózaival tökéletes sikert aratott és eleve kiemelte a többi fasiszta vezető közül. S az uralkodó rendszer ostobasága még azt a szívességet is megtette neki, hogy valóban üldözötte. Ezt már Teleki Pál ókos amnesztiája sem tudta helyrehozni, bár kétségtelen, hogy Szálasi pártjának hanyatlása kiszabadulását követőleg, rövid fellendülés után, rohamosan gyorsult, nem kis mértékben azért, mert a távollétében idealizált vezér emberi gyöngéi és politikai kvalitástalansága minden megnyilatkozásából nyilvánvalóvá lették; viszont igen fontos tényezőnek bizonyult, hogy minden zavarossága ellenére Szálasi volt az egyetlen Magyarországi politikus, aki a két világháború között önálló ideológiát próbált teremteni. Az a törekvés, hogy pártját eszmei alapra akarta helyezni, önmagában előnyt adott neki versenytársaival, főként a toldozott-foldozott kormánypárttal (NE[P, MÉP] szemben).

Az, amit a második világháborút megelőző fasiszta mozgalmak forradalmiságáról

általában mondtunk, Szálasira és híveire fokozottan érvényes. Valóban a teljes rendszerváltozást akarták, és forradalmi úton. Diktatórikus törekvésükhöz pedig a Szálasai személyével kapcsolatban említett fanatizmus és elhivatottság-érzés adta az erőt. Mikor egész Európában a parlamentarizmus lebecsülése és aláértékelése folyt, ez nálunk is százezreket tévesztett meg, akik azután az „egység” és „erős kéz” politikájától, a gyors és határozott intézkedésektől, a korlátlan központi hatalomtól és feltétlen engedelmességtől várták sorsuk jobbrafordulását. A parlamentáris demokráciák különben is kudarcot kudarokra halmozták, nálunk pedig kevesen látták be, hogy a Horthy-rendszer nyílt választásos félpaparmentarizmusa helyett nem diktatúrára, hanem *valódi* demokráciára lenne szükség.

Hozzájárult Szálasiek sikereihez sovinizmusuk is, mely a magyar „birodalmi gondolat”, a revízió és egyebek emlegetésével, nacionalizmusával szintén tízezerszám állította maga mellé azokat, akik ebben a sovinszta szellemben nőttek fel. Mikor Szálasihoz csatlakoztak, csak annak a nacionalizmusnak a végkövetkeztetéseit vonták le, amit a magyar uralkodó osztály, a dzsenti és középréteg nevelése, sajtója, szónoklatai évtizedeken át a lelkekbe csöpögtettek. A nacionalizmus terén senki nem vehette fel a versenyt Szálasival, annál is inkább, mert ő mint vérbeli nemzeti szocialista még a németek felé is nacionalista lehetett.

De éppen nacionalizmusa tette lehetővé radikalizmusát társadalmi téren. A mozgalom tagjai egymást „testvérekének nevezték, s közösen akarták megdönteni a nyomorúságot nyújtó Horthy-rendszert. Ez számukra bőséges pótlást jelentett a demokrácia és az osztályharc gondolatáért, amelyek Szálasai mozgalmából egyaránt számúzve voltak.

A hungarizmus magyarkodását, radikalizmusát, szociális demagógiáját, sőt romantikus antikapitalizmusát és németellenességét mind megbocsáthatóvá tette jobb felé a mozgalom szélsőséges antiszemizmusa, amellyel mindenkire rálicitált. Hiába hozta az Imrédy- és Teleki-kormány egymás után a zsidótörvényeket és zsidóellenes intézkedéseket, nem vehette fel a versenyt a nyilasok programjával. Nem mintha a Horthy-rendszer nem lett volna antiszemita: joggal hivatkozhatott arra, hogy az ellenforradalom „keresztény-nemzeti” kurzusa e téren valóban úttörő volt Európában. Csakhogy a Horthy-rendszer a harmincas évek végére konszolidációja során meglehetősen szoros kapcsolatokat létesített a hazai nagytőkével, s ennek érdekeit veszélyeztette a zsidóság elleni gazdasági harc. E téren a kormányzat tehát bizonyos józan mérsékletet tanúsított, s intézkedései a nyilas demagógiával nem mérközhettek, hiszen Szálasiek a zsidóságot – Madagaszkárba óhajtották volna kitelepíteni...

Az antiszemizmus terén azonban egységes volt az egész politikai jobboldal. Antiszemita volt csaknem az egész uralkodó osztály, az egész középréteg, sőt a kispolgárság és proletariátus jelentős része is. Kivételt egy vékony értelmiségi réteg, az egyházak, a szervezett munkásság, a humánusan gondolkodó parasztság – no és maguk a faji és felekezeti különbségek miatt üldözésnek kitett személyek képeztek. Szálasiek mozgalmát tehát nem szélsőséges antiszemizmusa emelte ki a többi fasiszta csoportosulás közül, hanem a korábban már ismertetett jegyek: *a vezér és környezetének fanatizmusa, a törekvés az önálló ideológia megteremtésére, a viszonylagos radikalizmus és forradalmiság.*

Szálasai Ferenc vezérkari őrnagy 1935 tavaszán lépett ki a honvédség tényleges állományából, hogy teljesen politikai mozgalmának éljen. Első hívei kispolgári, félproletár elemek voltak: munkások, taxisofőrök, kistisztviselők. Közülük sokan kommunistának vallották magukat, és a Szálasihoz való csatlakozás után is hangoztatták szocialista voltukat, de – mint hozzátették – „nemzeti alapon”. Alapműveltségüket is különféle irányzatokhoz tartozó materialista, szocialista szerzők műveiből

szerezték *autodidakta* módon, vagy a szakszervezetekben. Volt aki mint nyilas is hosszú évekig tartotta a kapcsolatot kommunista, szociáldemokrata vagy frakciós barátaival. Így vált lehetségessé egyrészt, hogy Szálasihoz valóban munkás-proletár-tömegek is csatlakoztak, másrészt, hogy összejöhetett baloldali írókkal, művészekkel, tudósokkal; sőt, 1938-ban komoly tárgyalást folytathatott Szeder Ferencel és más szociáldemokrata vezetőkkel.

Szálasi első mozgalmi kerete az 1935 márciusában alakult „Nemzeti Akarat Pártja” (röviden NAP) volt. Központja a – Nap utcában. Már ekkor csatlakozott hozzá Kassai (Schalmayer) Ferenc felvidéki munkás, a Vági-féle *Új Szó* című, betiltott kommunista lap egykori szerkesztője; Kindornai Endre, Omelka Ferenc, Péntek István és Párkányi István, aki 1924-ben már el volt ítélve izgatásért. A többi párttag között is sok frakciós szocialista csoporthoz tartozó munkásember volt. Igen korán csatlakozott Szálasihoz Csomóss Miklós, Taly András és Rátkai Kálmán, nekik azonban a nyilasmozgalom saját céljaikra való felhasználása vagy éppen bomlasztása volt a céljuk.

Már esett róla szó, hogy Szálasi kezdettől fogva fontosnak tartotta az önálló ideológia kialakítását. Elmefuttatásait maga írta, abba beleszólást nem engedett, s amit leírt, azon egy szót sem volt hajlandó változtatni. Első dolgozata: *A magyar állam felépítésének terve*. Ezt követte a Nemzeti Akarat Pártjának 3. és 4. számú ideológiai körlevele, majd a *Cél és követelések*.

1936-ban már elég erősnek érezte magát, hogy igyekezzék bejutni a képviselőházba. Erre a jelentős pomázi időszaki választás adott volna lehetőséget. Dénes István „agrár-demokrata” jelöltnek Szálasi javára történt visszalépése lehetővé tette, hogy eséllyel indulhatott, s a kormányzóság is támogatta. A hivatalos jelölttel (Ember Sándor) szemben azonban kisebbségben maradt.

A kudarc nem kedvetlenítette el. Pártját két év alatt országosan is kiépítette. A párttagokat szigorúan megválogatta. A felvételre jelentkező fogadalmat, majd három hónap eltelte után hűségesküt tett. A párt mindössze ezer tagot számlált, de voltak párthívei is, akiknek a száma lényegesen nagyobb volt a párttagok számánál. A párt vezetését és irányítását teljesen Szálasi tartotta a kezében. A pártban katonai fegyelem uralkodott. Pártjának föladataul az állami és társadalmi élet új alapokon való legteljesebb kiépítését tűzte ki. A szervezkedés a közhatalom átvételére és azzal egyidejűleg parancsuralmi rendszer bevezetésére készült. Mindezt a Kúria állapította meg Szálasi első pártjáról, amikor 1938-ban Törekgy Géza elnökletével Szálasi felett ítélt. „A parancsuralmi rendszer bevezetésének követelése súlyos támadás alkotmányunk alaptörvényei ellen” – teszi hozzá álszent módon, mintha lett volna egyáltalán korszerű értelemben vett magyar alkotmány, s mintha Horthyék országlása nem lett volna ugyancsak parancsuralom. A rendszer azonban védi magát: Szálasi pártját 1937. április 16-án feloszlatja, ő maga ellen pedig „felforgatás és lázítás” miatt eljárást indít.

A kormányzatnak ez a lépése (Szálasi letartóztatást) rögtön kiemeli Szálasi a fasiszta vezér-jelöltek közül: rátereli a figyelmet, publicitást ad neki, s mártíromsága népszerűvé teszi. Ebben az időben lesz valóban országos jelentőségű Szálasi mozgalma. A különféle nyilas frakciókból hozzá csatlakoznak a legügyesebb, legmozgékonyabb szervezők. Pártját egyesíti az ifj. Balogh István vezetése alatt működő Magyar Nemzeti Szocialista Párttal. Kialakul tulajdonképpen vezérkara: a már említettekén kívül gróf Széchenyi Lajos, aki alvezére lesz, a történész Málnási Ödön (Szálasi „főszéktartója”), Csia Sándor, Gál Csaba, Dalboslfolvi Illés (a „Rendvédelmi Gárda” – az első rohamcsapatok – szervezője), Kerekes Béla, Márffy József (Köszeg), Közel László (a hivatásrendek vezetője), Kapus György, Moha (Mohaupt) Gyula, Kollarits István, Kovarcz Emil, Kudász Ernő (közgazdász), Fiala Ferenc (építész,

újságíró), Theodorovics István (a Nemzetvédelmi Osztály vezetője), Szabó Gyula (a Turul Szövetség vezére), Ostián Antal, Nagy Emil, Búzás Márton (Nyíregyháza) és Koszó Béla (utóbbi három végezte a paraszt-szervezést). A Meskó-féle pártból jön át Maczák János, Rozs József, Schultz István és Tímár András. Csatlakoznak Szálasihoz az elszánt mezőberényi nyilasok, köztük Dücsó Jánosnéval. Balogh István azonban nem sokkal később újra kiválik a pártból.

Szálasiék további erősödését a Nemzeti Akarat Pártjának feloszlata után a lovasberényi (Fejér vármegye) időszaki választáson elért győzelem segítette elő. E választáson Hubay Kálmán újságíró, a Gömbös-féle „reform nemzedék” tagja, a *Függetlenség* munkatársa, pártonkívüli jelöltként nemzeti szocialista programmal indult, s nagy küzdelemben győzött. A választás „vezérkari főnöke” Rothen Ferenc, aki azelőtt Bleyer Jakab titkára volt s 1937-ben már Szálasiék egyik fő-szervezője, 1938-ban a külpolitikai és kisebbségpolitikai ügyek irányítója: mindvégig a Magyarországi német nemzetiség nagynémet törekvéseinek és a fenntartás nélküli náci-német vonalnak képviselője.

A lovasberényi győzelem tette lehetővé, hogy a mentelmi joggal rendelkező új képviselő más néven ismét megalapítsa Szálasi pártját, mely most a „Nemzeti-szocialista Magyar Párt – Hungarista Mozgalom” nevet viseli, jelvényéül a nyilas-keresztet választja és beköltözik az Andrássy út 60. alatti bérházba, mely egy közeli állampolgárnő tulajdona. A mindenkori konjunktúrához alkalmazkodó földbirtokos-tőkés laptulajdonos, Rupprecht Olivér felajánlja a nyilasoknak *Magyarság* című lapját. Ez a napilap addig Pethő Sándor szerkesztésével a legitimisták orgánuma volt, s most kb. 100 000 pengő ellenében állt Szálasi szolgálatába. Ebből az összegből 50 000 pengőt Széchenyi gróf adott. 1938. május 20-án Rupprecht „Jobbra!” című vezércikkében jelentette be a lap irányváltását.

Az új párt legfőbb vezérkara a következőkből állt: Szálasi Ferenc pártvezető, Húbay Kálmán országos pártelnök, Széchenyi Lajos országos pártvezető-helyettes. Szálasi és Széchenyi neve alatt jelenik meg a párt elvi alapvetése, az *Út és cél*. Ebben hirdetik meg a „hungarizmus” szóval jelzett mozgalmi ideológiát:

„A Hungarizmus ideológiai rendszer: a nemzetszocialista világnézet és korszellem magyar gyakorlata. Nem Hitlerizmus, nem Fasizmus, nem Antiszemitizmus, hanem Hungarizmus. – A Hungarizmus politikai, társadalmi és gazdasági tekintélyrendszer az egyén felelősségével. – Hungáriáért a nemzet, nemzetért a szocializmus, szocializmusért mindannyian. – A hungarista világszemlélet mindenekfelett hősi, a névtelen magyar katona heroikus világszemlélete. Hit! Hazaszeretet! Fegyelem! Történelmi küldetésünk a magyar népfelség diadalra segítése a nemzeti szocializmus erkölcsi, szellemi és anyagi célkitűzéseinek megvalósítása útján. – Nem az a hatalmas, aki üldöz, hanem akit üldöznek.” És így tovább: ez Szálasiék programja. S a zavaros ideológia százazrekre hatott. Hogy zavaros? Erre Szálasi maga mondta tárgyalásán, az utolsó szó jogán: „Isten is káoszról teremtette a mindenséget és rendjét.”

Ideológia tehát már volt, vezér is, mártír is egy személyben, volt a pártnak országgyűlési képviselője, s volt újból legális pártkerete. A pártkeret mellé pedig felépítették az ideológiai és mozgalmi célokat szolgáló „Hungarista mozgalmat”, s mindezek mögé több titkos társaságot szervezték, melyek a mozgalom és a párt hatalmi törekvéseinek irányítására és a vezetők kiválasztására voltak hivatva. (Gyűrűsök, Fekete Front, Hűség-jelvényesek, Gondvái Mozgalom) Az ideológia továbbfejlesztésére és a gyakorlati program kidolgozására létrehozták az országépítési munkaközösséget, mely a párttal szimpatizáló, de nem okvetlenül párttag, sőt esetleg személyét titokban tartani kívánó szakemberek bevonásával dolgozott. Ezek nagy része Szász Béla köréből, a Bartha Miklós Társaságból került ki, ahol ekkor már erősen

érdekelve volt a Magyar Közösség.

Az „országépítés” első vezetője volt Vágó Pál mérnök, akinek egészen Hubayval való összetűzéséig vezető szerepe volt a pártban. A szervezésben viszont mind nagyobb szerepet kapott Kovarcz Emil volt őrnagy, de Rothen még igen sokáig a legfontosabb emberek egyike maradt. Az ő személye egymagában is dokumentálja, hogy Szálasiék viszonylagos németellenessége csak később alakult ki, s kezdetben egyáltalán nem zárkóztak el a német nemzeti szocialisták nagyon is határozott támogatásától. Egyesek szerint ez anyagi segítséget is jelentett, amit a nyilasok gazdasági szövetkezetein („EKE” – nem tévesztendő össze a későbbi Egyesületközi Együttműködéssel, mely a népi vonal *társadalmi* szerve volt) és a *Magyarságnak* adott hirdetéséken keresztül juttattak el Szálasiékhoz. Akár igaz ez, akár nem, tény, hogy az első években a párt vidéki szervezőinek többsége tartozott (főként Dunántúl) a hazai svábsághoz, s egészen a Volksbund nagyarányú szervezkedésének megindulásáig a német kisebbség széles rétegei legszívesebben a nyilas pártokba húzódtak.

A Nemzeti Akarat Pártja helyett tehát elindult a Nemzetiszocialista Magyar Párt, s olyan hallatlan erővel szervezkedett, hogy nagyon sokan komolyan vették a jelszót: „Kongresszus útján jövünk!” – Az 1938-as Eucharisztikus Kongresszus előkészületei, s egész lefolyása Szálasi mozgalmának erősödése jegyében történtek. Jellemző, hogy az Andrassy úti felvonulás alkalmával a feudális, klerikális, legitimista főúr, József főherceg is felemelt karral köszönt vissza az őt üdvözlő nyilas „testvéréknak”.

Szálasiék mozgalma olyan komoly erőt képviselt, hogy az államfői méltóság jótékony kódébe burkolódzó kormányzó végül jónak látta személyesen állást foglalni ellene, s főként a tisztikar körében folytatott szervezkedésük ellen, mikor kijelentette: „El a kezekkel a hadsereg közeléből!” Ezzel egyben megcáfolta azokat a híreszteléseket, miszerint titokban maga is rokonszenvezik Szálasisal. Ezt megelőzőleg bizonyára sem ő, sem Szálasi nem tartotta lehetetlennek a megegyezést és együttműködést, amely meghagyta volna Horthyt államfőnek, mint Hitler Hindenburgot. A kormányzót a környezetében levő megfontoltabb liberális és feudális szemléletű személyek azonban erről lebeszélték. Ettől kezdve az uralkodó osztály köreiben nem volt illendő a nyilasokkal való kacérkodás; egyedül Albrecht főherceg remélte, hogy a hazai fasizmus révén államfő lehet... A nyilasok így lettek még inkább a középréteg, a kispolgárság és a proletárok jórészének mozgalma.

Természetesen a Horthy-rendszer nyílt szembefordulásának oka nem egyedül a kormányzó döntése volt, mégcsak nem is a gyenge kezű Darányi miniszterelnöké vagy utódjáé, Imrédyé. Sokkal többet jelentett már ekkor az a Keresztes-Fischer Ferenc, aki Tiszát és Bethlent követőleg a magyar uralkodó osztály legkiemelkedőbb egyénisége volt. Ez a zseniális öreg reakciós nagy ügyességgel mérhetetlen hatalmat összpontosított kezében. Ami a nyíltan diktatúrára törő Gömbös Gyulának nem sikerült, azt elérte ez a háttérbe húzódó, hideg, megfontolt belügyminiszter: csaknem korlátlan ura lett az országnak. Hogy saját koncepciója, a titkos társaságok, az uralkodó osztály más kimagasló egyéniségeinek határozata, német vagy angol befolyás készítette-e, hogy a nyilasok ellen döntsön – nem tudjuk. Tény, hogy amikor felismerte a hungarizmus jelentőségét, megindította ellene a harcot. Két hozzá méltó rendőrfőnökével, Hetényi Imrével és Sombor-Schweinitzer Józseffel az egész rendőri gépezetet, a közigazgatás teljes apparátusát, a sajtót, az újjászervezett kormánypártot és a leghatalmasabb titkos társaságot, az EKSZ-et *mind felhasználta a nyilasok ellen.*

Leghatékonyabb fegyvere a *3400-as belügyminiszteri rendelet* volt, amely az állami szolgálatban levőknek megtiltotta, hogy a nyilas pártok tagjai legyenek. Persze ez is kétélű dolognak bizonyult, mert még inkább kívánatosá tette a középosztály számára Szálasi mozgolódását. Tilos volt, de a tilalom megszegése sem volt túlzottan veszélyes.

És a nyilasok nem nyugodtak. Az Eucharisztikus Kongresszus Pacelli bíboros látogatásával erősítette ugyan a nyilasellenes feudális-klerikális frontot, de a nyilasok a „Kongresszus útján jövünk!” fenyegetését bátran cserélték fel az „1938. a miénk!” jelszavával. Szálasi ítélete közben jogerőssé vált, s ő megkezdte büntetése letöltését a szegedi Csillagbörtönben. Itt nem akart a politikai foglyok közé kerülni, a köztörvényesekhez kérte magát. A vezér mártíromsága még inkább feltűzelte a nyilas tömegeket. Rögtön az ítéletet követőleg a budapesti autóbuszüzem gépkocsivezetői és kalauzai pár percre megállították a kocsikat, hogy ezzel tüntessenek Szálasi mellett. Ez volt a nagy feltűnést keltett autóbusz-sztrájk. Kisebb-nagyobb tüntetések egész sora követte. Megkönnyítette a nyilasok helyzetét az az általános feszültség, amit a cseh-kérdés váltott ki. A Csehszlovákia elleni tüntetések egyaránt megfeleltek a hitleri politikának és a magyar uralkodó osztály évtizedes revizionizmusának. S a különböző felvonulásokból gyakran lettek nyilas tüntetések. A nyilasok, akik mint „nemzeti szocialisták” mindenkinél sovínisztábbak voltak, a Felvidék visszakövetelésének jelszavaiból is hasznot húztak.

Ekkor kezdte el Imrédy miniszterelnök katasztrofális politikáját: *kifogni a szeleket a nyilasok vitorláiból*. 1938. szeptember 4-én kaposvári beszédében olyan határozott dinamikus programot adott, melyről remélte, hogy kielégíti a „keresztény nemzeti közvéleményt”. A kétségkívül kitűnő pénzügyes tevékenyen részt vett az elődje, Darányi Kálmán által márciusban előterjesztett ötéves terv kidolgozásában, mely milliárdos keretével tulajdonképpen az első lépés volt egyrészt a tervgazdálkodás, másrészt a nagyszabású fegyverkezés útján. Ezt a programot fejlesztette tovább Imrédy kaposvári beszédében, mikor bejelentette az általános védkötelezettséget, a leventeservezet kiépítését, az új szociálpolitikai intézkedéseket. (Utóbbiak tulajdonképpen Keresztes-Fischer okos kívánságai voltak, az egyre növekvő tömegnyomor politikai hatásának enyhítésére.) Imrédy beszéde politikai részében pedig úgy próbált versenyezni a nyilasokkal, hogy újból elkötelezte magát Hitlerék mellett, szidta a zsidókat, kijelentette, hogy „csodás forradalmat” csinál, s ezért vezetni „kötelessége és eltökélt akarata”. „Szeretném összegyűjteni a keresztény nemzeti jobboldali és szociális politika munkásait” – folytatta.

A szeleket nem sikerült kifogni. A nyilasok gúnyosan figyelték iparkodásait. Imrédy szerencséjére azonban az ő miniszterelnöksége alatt következett be a Felvidék átmeneti visszacsatolása, s ezt saját kormányának érdekéért, népszerűségének növelésére használhatta fel. Ettől kezdve, akár előtte Gömbös, egyre nyíltabban kimutatta diktátori törekvéseit. A kormánypárt képzett és intelligens reakciói, feudálisok és liberálisok, Kornis Gyula és Sztranyavszky Sándor vezetésével a parlamentben leszavazták. Imrédy kihasználta a Felvidéknél köszönhető népszerűségét. S Horthy, aki lényegileg mindig „kisnemes” maradt, most is a középréteg mellé állott: megerősítette Imrédyt pozíciójában. Ez a kaland azonban alaposan átrendezte a parlamentet. Több mint ötvenen kiléptek a kormánypártból, és kisebb pártokat alapítottak. (A következő választáson azonban a kilépettek közül egy sem került be a parlamentbe.) A ravasz Rácz Kálmán a Hungarista Mozgalomba lépett. Haám Arthur a Salló-Rajniss-féle Nemzeti Frontba. A kormánypárt (Nemzeti Egység Pártja) újjászervezését a klerikális Hóman és a protestáns-dzsentri Tasnádi Nagy vállalta. Erősítésül (választás nélkül) kormányhű felvidéki képviselőket hívtak be a parlamentbe, s ezt a módszert folytatták később Kárpátaljával, majd Erdéllyel. Egyik visszatért területen sem írták ki a választásokat, annál kevésbé, mert a szomszéd országokban sokkal *demokratikusabb választójog volt érvényben*, mint az „anyaországban”, ahová ezek az országrészek „visszatértek”.

Imrédy mindenesetre tért nyert. Szálasiék álma az 1938-as hatalomra jutásról szertefoszlott. A hungarista mozgalmat a tehetségtelen, karrierista Hubay Kálmán

vezette, aki a Szálasi-féle fanatikusokat lassan saját embereivel váltotta fel, s ez nem vált a mozgalom javára.

Különös, hogy a hungarizmus e hanyatló időszakában a többi nyilas pártok mégsem erősödtek Szálasiék rovására. 1938 elején, éppen mikor Szálasi bíróság elé került, komoly versenytársat jelentett Salló János, ez a Turul-vezérből lett diktátor-önjelölt. Jó megjelenésű, nagyhangú fiatalember, aki szélsőséges frázisokban mindenkin túltett. Szövetkezett Rajniss képviselővel, aki jó publicista, Hajtó (Hahn) Henrikkel, aki ügyes szervező és agitátor és Temesváry Lászlóval, aki képzett gazdasági szakember volt. Szerveztük, a *Nemzeti Front* rámenős, szürkeinges rohamcsapatokra támaszkodott. Akárcsak Szálasiék, jól kihasználták a hatóságok itt-ott jelentkező ellenállását; egyszerre játszva a forradalmiság és mártíromság szerepét. Mikor aztán Matolcsy Mátyás csoportjával kötöttek szövetséget, azt lehetett volna várni, hogy a Nemzeti Front lesz a győztes fasiszta párt. E helyett az 1939-es választásokon jelentéktelen eredményt értek el. Ennek oka főleg Salló túlzott ambícióiban, beképzeltségében keresendő, s abban, hogy a vezérkar korántsem volt egységes. A jól induló fiatal agrárpolitikus, Matolcsy Mátyás számára kétségkívül deklasszálás volt a Nemzeti Front. Matolcsy, aki mérnök és közgazdász volt, 1934-ben tűnt fel a földkérdésről szóló kitűnő könyvével, melyhez Szekfű Gyula írt előszót. 1935-ben, 30 éves korában a kormánypárt tagjaként ő lett a parlament legfiatalabb tagja. Látva azt, hogy a kormánypárt a földreformot soha nem fogja megvalósítani, a Kisgazdapártba lépett. Ekkor azonban megzavarta a „koreszme”. Eckhardtékat túlságosan baloldalinak, liberálisnak, zsidóbarátnak érezte. A Kisgazdapárt tőkés kapcsolataiból helytelen következtetést vont le, és jobb felé fordult. 1938 tavaszán kilépett a Kisgazdapártból, és először önálló pártot alapított (Nemzeti Földműves és Munkáspárt). E pártnak még mindig haladó, radikális programja volt. Nyáron azonban már a klerikális-fasiszta Meizler Károllyal szövetkezett, s pártjuk felvette a „Keresztény Nemzetiszocialista Front” nevet. Pártszervezetüket Szálasi volt pártigazgatója, Csomóss Miklós irányította. A Sallóékkal való szövetség ezután megpecsételte sorsukat.

A Meskó- és Pálffy-féle pártok maradványai az „Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt” cím alatt szervezkedtek. (Vezetője Pálffy Fidél, főszerzői: Gruber Lajos és Eitner Ákos.) A Nemzeti Frontnak és Pálifify pártjának közös hetilapja az *Új Kor*, Matolcsyék lapja a *Magyarság Útja* volt. Hubay Kálmánék egy napilappal (*Magyarság*) és egy hetilappal rendelkeztek. (A Fiala Ferenc által szerkesztett *Összetartás*.) Ez körülbelül megfelelt az erőviszonyoknak, mert Szálasi pártja a vezér távollétében is olyan erőt képviselt, mellyel nemhogy Salló, Pálffy vagy Matolcsy, de még pártjaik szövetsége sem vehette fel a versenyt.

A hungaristák ugyanis merték vállalni a nyílt harcot Imrédyvel, sőt az egész kormányhatalommal. 1938. december 1-jén óriási tüntetést szerveztek, nagy verekedésekkel, kirakatbeveréssel. Ennek volt a következménye, hogy Keresztes-Fischer még erélyesebb intézkedésekre szánta el magát. A *Magyarságot* több ízben elkobozták, a biharnagybajomi időszak választáson csendőrtollak árnyékában vitték győzelemre Vay államtitkárt, a kormánypárt jelöltjét, februárban kihirdették a statáriumot és néhány hét múlva elítélték Széchenyi Lajost, Szálasi helyettesét. Imrédy politikai síkon folytatta az ellentámadást. A hungarista mozgalom megfelelőjeként létrehozta saját „párt feletti” szervezetét, melynek a „Magyar Élet Mozgalom” hangzatos nevet adta. De nem sokáig élvezhette a sikert: február közepén kiderült, hogy egyik felmenője zsidó származású volt... Csúfos bukása persze ismét a nyilasokat erősítette. Teleki Pál személyében Keresztes-Fischerhez hasonló, nagystílusú idős reakciós került a kormány élére; okos, jellemes, művelt férfiú, az uralkodó osztály egyik legkiválóbb tagja, akinél nem kellett tartani olyan elhajlásoktól, mint amelyet a középréteg reprezentánsaként fölkerült Gömbös és Imrédy produkált.

Imrédy lemondását követően pár napra újból bomba robbant: a nyilasok merényletet követtek el a Dohány utcai zsinagógából távozó izraeliták ellen. Kiderült, hogy az ügyben jelentékeny részük volt a Dalbosfalvi Illés által létrehozott R. V. („rendvédelmi”) alakulat tagjainak: a nyilas rohamosztagosoknak. Ezt az akciót hivatalosan a pártvezetőségnek is meg kellett bélyegeznie, de ez az amúgy sem őszinte lépés nem akadályozta meg a kormányzatot abban, hogy ne igyekezzék az esetet a végsőkig kihasználni.

A belpolitikai élet forrásban van. A kormánypártot újjászervezik, s az felveszi a Magyar Élet Pártja nevet (1939. március). A kispártok nem bírják a versenyt s tovább gyöngülnek. Rajniss és Salló összekülönbözik, utóbbi egyedül vezeti tovább a Nemzeti Frontot, amelyhez azonban szervezeten is csatlakozik Matolcsy társasága, s határozott formát ölt az a csoportosulás, melyről fentebb már szólottunk.

De ezek a kis belpolitikai események eltörpülnek a világháborúra való készülődés mellett. Ekkorra nyilvánvaló, hogy az őszi müncheni megegyezés csak elodázta a háborút. Érthető, hogy Teleki tiszta helyzetet akar, és szilárdan biztosítani szeretné kezében a vezetést. Elhatározza az új választásokat. Ez azonban csak akkor érne valamit, ha sikerülne szétzúzni Szálasiékát. Megszavazzatják tehát a zsidótörvényt, ismét azért, hogy „kifogják a szeleket a vitorlából”. Felosztatják a Magyar Nemzetiszocialista Pártot, s nem sokkal később, 1939. május végére kiírják az új választásokat. Ez az első titkos választás Magyarországon! A jelöltek indulása azonban annyira meg van nehezítve, s a kormánygépezet, valamint végrehajtószervei annyi nehézséget okoznak az ellenzéki jelölteknek, hogy a Magyar Élet Pártjának fényes győzelme előre biztosítva van. Az uralkodó osztály Teleki és Keresztes-Fischer irányításával azt akarja, hogy ekképpen minden ellenzékelt eltüntessenek. S ekkor mutatkozik meg a felső vezetés és a végrehajtó szervek, az uralkodó osztály és a középréteg közötti különbség. A középosztályi szervek: csendőrség, közigazgatási tisztviselők, választási biztosok stb. az elnyomás minden eszközét a még megmaradt, viszonylag baloldali ellenzék ellen használják fel, s a nyilasokkal szemben csak mérsékelten alkalmazzák. A hazai fasiszta tömegek viszont jól érzik, hogy melyik az ő igazi pártjuk, s *leszavaznak a Nyilaskeresztes Pártra*.

Ezt a pártot a hungarista párt felosztatása után, nem sokkal a választások előtt alapították Szálasi emberei. Az új párt meglehetősen felkészületlenül vett részt a választási küzdelemben, de harminc képviselővel mégis az ország legnagyobb ellenzéki pártjaként került ki abból. Ez nyilván nem felelt meg Teleki és Keresztes-Fischer elképzelésének, akik íme saját bőrükön tapasztalhatták, hogy a szeleket nem egykönnyen lehet kifogni a vitorlából. A Független Kisgazdapárt, mely a demokratikus polgári és paraszti rétegekre támaszkodott, mindössze tizennégy mandátumot szerzett, Rassayék Polgári Szabadságpártja és a szociáldemokraták 5-5 mandátumot. Ez a néhány képviselő volt, aki az egyre fokozódó német nyomással szemben a parlamentben a nemzeti ellenállás szellemét képviselte. A választás tehát nemhogy javulást hozott volna, csak nehezítette a kormánypárt helyzetét és fokozta Telekiék felelősségét. Nem csoda, hogy két év múlva a lelkiismeretes és magyar érzésű főúr a halálba menekült a felelősség elől.

Csehszlovákia német megszállása a tavasszal végképp eloszlatta a reményt, hogy Hitlerékkel békés úton meg lehet egyezni, bármennyire szerették volna ezt a nemzetközi tőkés erők. A tavasz és a nyár az egyre nagyobb háborús elszántság és az angol-szovjet szövetségi tárgyalások jegyében zajlottak le. Ezek a tárgyalások meghiúsultak, mert az angolok minden kötelezettséget a Szovjetunióra akartak hárítani anélkül, hogy garanciákat adtak volna a támadási kísérletek meghiúsítására. A helyzet mind bonyolultabbá lett. Természetes, hogy a német nyomás Magyarországon is egyre

növekedett, és Teleki próbálkozása egy öncélú magyar politika kialakítására, lehetetlennek bizonyult. A kormány számára veszedelmes versenytárs volt a belső ellenség, a nyilasok tábora, mely készséggel hajlandó lett volna a kormánynál jobban kiszolgálni a németeket. Jelenlétük tehát (folytonos fenyegetés maradt; ígéreteikkel, németbarátságukkal, antiszemitizmusukkal, szociális szólamaikkal nem lehetett versenyezni. Ezen még az sem segített, hogy a kormány végre-valahára megkezdte egy földreform előkészítését, és főként az ONCSA (Országos Nép és Családvédelmi Alap) és Zöldkereszt keretében minden eddigit meghaladó szociálpolitikai intézkedéseiket tett. A parlamentben hétről hétre interpellációs roham a kormány ellen, az országban pedig tovább folyt a nyilasok térnyerése. Elsősorban a nemzetiségi vidékeken, Pestkörnyéken, s azokban a városokban és országrészekben voltak erősek, ahol a zsidóság az országos átlagnál magasabb arányszámban szerepelt. Ezeken a területeken választották meg a legtöbb nyilas képviselőt, s itt volt legerősebb a szervezői tevékenység is.

Közben Szálasi személyes hívei a Nyilaskeresztes Pártban mind háttérbe szorultak, s Hubay emberei váltották fel őket. Volt tisztvárosa, Kovarcz Emil a letartóztatás elől Németországba menekült, utóda a szervezés élén Hubay barátja, a Pálffy pártjából átjött Gruber Lajos lett. Az „országépítés” éléről is távozott Vágó Pál, s maga Hubay vette át szerepkörét, hogy ezt az elvi kérdésekkel foglalkozó osztályt lassan elsorvassza.

A többi nyilas párt: Salló és Matolcsy „Keresztény Nemzetiszocialista Frontja” és Pálffy „Egyesült Magyar Nemzetiszocialista Pártja”, annak ellenére, hogy n, illetve 17 képviselői mandátumhoz jutott, ettől kezdve végképp elveszítette a lehetőségét annak, hogy a Nyilaskeresztes Pártnak komoly ellenfele legyen. Alkalmi szövetkezések, átlépések, ide-oda csatlakozások ezután is napirenden voltak, de ezeken mindig a Szálasi-Hubay-féle párt nyert.

Pedig a pártnak ekkor egyetlen jelentős szervezője volt: Szentirmay Imre tanár; azelőtt szociáldemokrata, s most a nyilas pártoktatás irányítója, aki először foglalkozott a pártnak komoly kádérépítéssel. Pártiskoláin kb. tízezer embert részesített hosszabb-rövidebb kiképzésben. Természetesen folytatódtak a földalatti szervezkedések is, amiket azután 1940 őszén a rendőrség nagy garral leplezett le. A különféle merénylettervek és egyéb „forradalmi akciók” Szálasi kiszabadítására és a hatalom átvételére azonban egészen komolytalanok voltak, s tulajdonképpen nem jelentettek többet, mint kispolgári csoportok romantikaigényének kielégítését. Hogy ezek nyomán egyesek börtönbe és internálótáborokba kerültek – az újból csak használt a nyilasoknak.

Voltak azonban súlyos csapások is. 1940 júniusában Hubay Kálmán és Vágó Pál a Nyilaskeresztes Párt nevében törvényjavaslatot nyújtott be „A Magyar Szent Korona területein élő népcsoportok kormányzatáról és anyakönyv-vezetéséről”. Ez a zavaros törvényjavaslat sok tekintetben haladó kisebbségpolitikai elgondolásokat képviselt – s éppen ezért fordította a nyilasok ellen az egész uralkodó osztály és középréteg haragját. Teleki ezt a sovinizta réteget könnyedén tudta mozgósítani a törvényjavaslat benyújtói ellen. A felháborodás, melyet természetesen a kormányzat szított, nagyobb volt, mint Hubayék gondolták, akik ezzel a javaslattal a németek felé akarták gesztust tenni. Pár hónappal később a német népcsoport számára a kormány szó nélkül csaknem mindazokat a jogokat megadta, melyeket Hubayék (lehet, hogy német sugalmazásra) c javaslatban a nemzetiségek számára követeltek. Rajtuk azonban átcsapott a sovinizmus hulláma, és a parlament mandátumuktól is megfosztotta őket.

Ez a kapóra jött eset szépen beleillett Teleki terveibe, aki mindinkább igyekezett az irányítást saját kezébe ragadni. Már jóval előbb jelentős intézkedéseket tett mindenfajta

ellenzéki mozgolódás megakadályozására. Az 1939 szeptemberében kitört II. világháború minderre jó ürügyet adott. Általános gyűléstilalmat rendeltek el, s a renitens elemeket egyszerűen internálták. A hazai németiséget ekkor már a Volksbund szervezte, ez ellen a kormány mit sem tehetett, de legalább a német népcsoport tagjai nem duzzasztották a nyilas pártokat. Hubay és Gruber vezetése mellett egyre gyengébb lett a nyilas mozgalom; a Hubay-Vágó-féle törvényjavaslat pedig szintén sokat ártott nekik.

1940 áprilisában Teleki újjászervezi a kormánypártot. Ellentéte a gyorsabb fasizálást kívánó Imrédy Bélával egyre inkább kiéleződik, és ez újabb nehézségeket támaszt. A belpolitikai élet hadszíntere mindinkább a parlamentre korlátozódik. Itt még a gyöngülő nyilas tábornak is vannak lehetőségei. A felszínes szemlélőnek, a parlamenti karzatnak játsszák az interpellációs cirkuszt, melynek során élesen bírálják ugyan a kormány tevékenységét, lényeges kritikát azonban igen ritkán gyakorolnak. Matolcsy Mátyáson kívül a nyilasok közül alig szól hozzá valaki szakszerűen a problémákhoz. Még akkor se vonják le a végső következtetéseket, amikor valóban fontos népjóléti kérdéseket vagy súlyos panamákat (pl. Kunder Antal kereskedelemügyi miniszter birtokszerzését) tesznek szóvá. Annál sikeresebben használják fel a parlament nyilvánosságát arra, hogy a magyar uralkodó osztály viszonylag független politikájára törekvő Teleki- és később Kállay-kormányt a németek felé denunciólják, kifogásolva pl. a zsidóellenes intézkedések mérsékelt voltát, a rádió „túlzott tárgyilagosságát” és a baloldali sajtó megnyilvánulásait. Ily módon rálicitáltak az amúgy is jobboldali kormányzatra, követelve a mégoly óvatos németellenes propaganda és publicisztika minden megnyilvánulásának teljes elnémítását. Nem volt tehát elég a németek közvetlen felügyelete, a kormány uralmi rendszere: a nyilasok állandóan denunciólaltak, s a parlament elé rángattak mindenkit, aki nem akart feltétel nélkül a náci-német irány szolgálatába állni. E parlamenti tevékenység annál fontosabb lett, mert a szervezkedési és gyűléstilalom következtében egyedül a parlamentben volt politikai élet, s erről a széles rétegek csak a parlamenti tudósítások révén értesültek. A nyilasok ezt jól tudták, mikor itt igyekeztek a tömegeknek szánt frázisokat elpuffogatni, s egyúttal a németeknek kedvében járni.

Pártszervezeti élet, gyülekezési lehetőségek híján s parlamenti működésük ismertetéséhez elengedhetetlenül fontos volt a nyilasok számára, hogy megfelelő sajtójuk legyen. Minthogy a *Magyarság*ot 1939 áprilisában három hónapra betiltották, Hubayék új lap alapítását határozták el. Így lett a Nyilaskeresztes Párt hivatalos lapja a *Pesti Újság*, míg az újból megjelenő *Magyarság* nem hivatalosan támogatta a pártot, végül pedig 1941 szeptemberétől Pálffy Fidél és Imrédy pártjának lapja lett.

A nyilaspárt vezetésében közben folytonos ellentétek mutatkoztak Szálasi régi hívei, Hubayék és a többi frakcióból jött pártvezetők között. 1940 elején Rácz Kálmán ki is lépett a pártból, s ettől kezdve óvatosan bal felé tartott. Március 7-én viszont a parlament kiadta Gruber Lajost, s azonnal letartóztatták egy már előbb leleplezett terrorszervezet, az „eszmevédelmi csoport” megszervezésében való részesség miatt. Ez ügyben rajta kívül Ostián Antal, Omelka Ferenc, Bagossy Zoltán, Kiss Géza és Kindornai András is érintve volt a nyilas vezetők közül. Ehhez jött azután 1940 júniusában Hubay és Vágó mandátumvesztése.

Szálasi ezalatt a Csillagbörtönben ült. Természetes, hogy a nyilasok végsőkéig kihasználták „mártíromságát”, személyi nimbusza nagyobb volt, mint valaha, s jóformán ez lett a mozgalom végső, legfőbb erőssége. Keresztes-Fischer és Teleki tehát okosan járt el, mikor a „vezért” 1940 szeptemberében amnesztiában részesítette.

Kiszabadulása után Szálasi a kisstílű Hubaytól ismét átvette a párt vezetését. Személyes presztízse, szuggesztivitása, szervezőképessége és önzetlensége erősítették

ugyan azt, de zavaros megnyilatkozásai és megalomániája tekintélyét hamar megtépázták. Egy-egy Szálasi beszéd a politikailag érett közönség körében többet értett a nyilasoknak, mint minden támadás...

Szálasi persze nem volt egészen ügyetlen. Ahelyett, hogy nyílt támadásba ment volna át: a párt újjászervezéséhez fogott. A börtönben töltött idő olyan tekintélyt adott neki, kiszabadulását követőleg egész sor nyilas frakció csatlakozott pártjához, mégpedig szinte feltétel nélkül. (Pálffy Fidél, Baky László, Szöllösi Jenő, Matolcsy Mátyás és mások. Utóbbi kettő hozta magával Salló hajdani Nemzeti Frontjának maradványait.) A nagy egyesülési ünnepek után Szálasi mindent a saját kezében összpontosított. Újból előtérbe hozta régi személyes híveit, nagy tisztogatást rendezett s Hubay embereit háttérbe szorította. Az egész pártszervezésben saját elképzeléseit érvényesítette, biztosítva az „ideológiai vezetés” megfelelő súlyát, megerősítve az országépítési osztályt.

A párt vezetői ékkor (1940. november 22.) a következők: Szálasi Ferenc, dr. Csia Sándor, Hubay Kálmán, Ruszkay Jenő, gr. Széchenyi Lajos és gr. Pálffy Fidél mint a „Pártvezető Tanácsának tagja”, valamint Budinszky László, a Tanács protokollfőnöke. Gyakorlatilag azonban a hatalmi tébolyba esett Szálasi teljes diktatúrája következik. Ő „ítélkezik” minden kérdésben, s fanatikus régi híveit és az ifjúságot kivéve, lassan mindenkivel ellentétbe kerül. Homályos ideológiáját szentnek tekinti, s a német náciizmusnál is zavarosabb saját fasiszmusára támaszkodva nem hajlandó a németek kiszolgálására. Ezt pártjának okos törtetői természetesen helytelenítik. Végeredményben ezen okok miatt nem tud együttműködni Imrédyvel sem, akinek ekkor már saját pártja van.

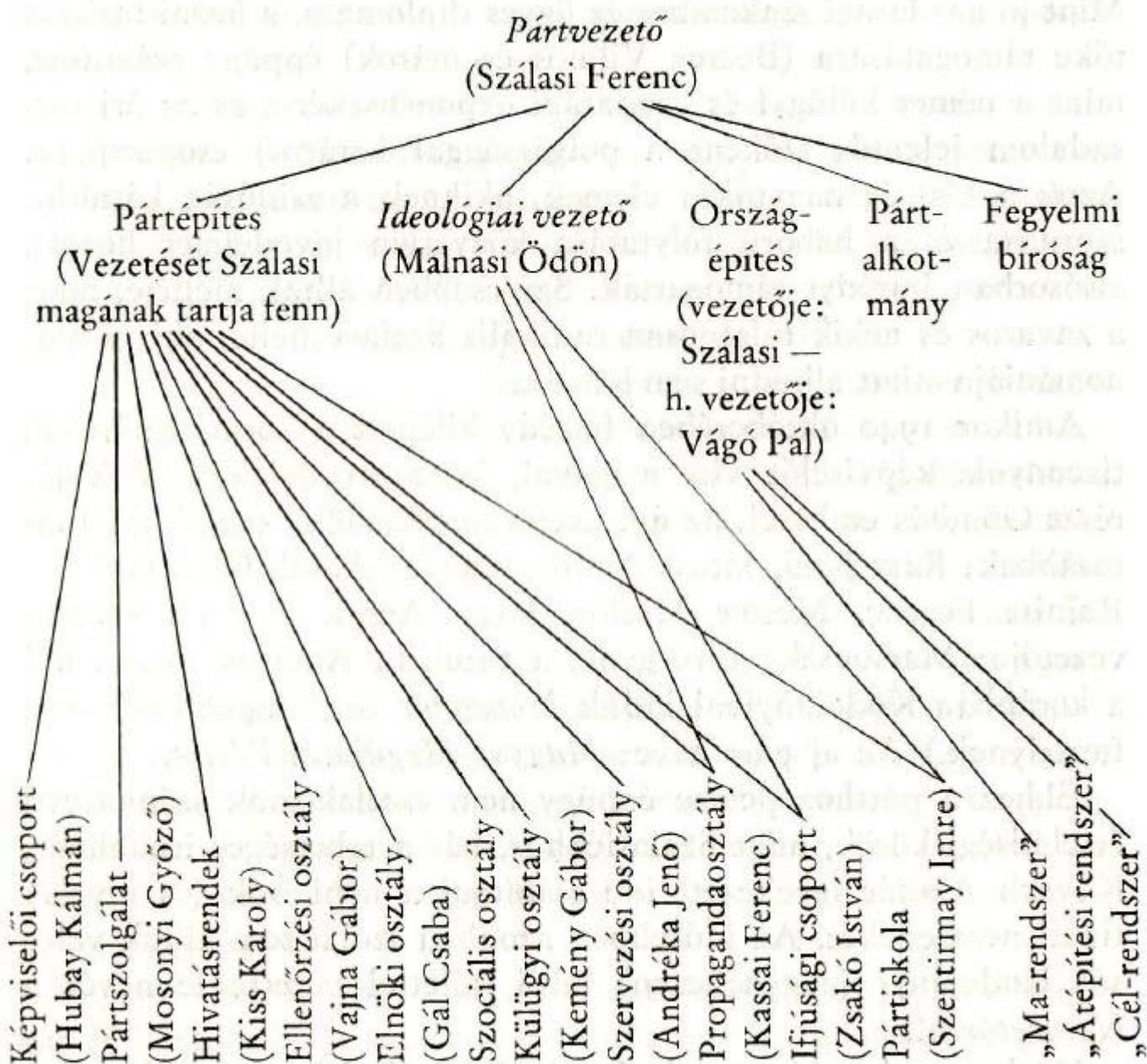
A szívós Imrédy ugyanis nem akart a kormánypártban másodrendű szerepet játszani. Különben sem helyezte Teleki, Keresztes-Fischer és Kállay kékülacsos politikáját: ő a feltétlen németbarátság mellett döntött. Zsidó származását kimagyarázta, és ezt a „foltot” a legszélsőségesebb fasiszmussal igyekezett eltüntetni. Mint jó gazdasági szakember és ügyes diplomata, a hazai fasiszta tőke támogatására (Becsey Vilmos és mások) éppúgy számított, mint a német külügyi és gazdasági exponensekére, és az úri társadalom jelentős (főként a polgársággal határos) csoportjaira. Azok a kis- és nagytőkés elemek, akiknek a zsidóság háttérbe szorítása és a háború folytatása közvetlen jövedelmet hozott, elsősorban Imrédyt támogatták. Szívesebben álltak melléje, mint a zavaros és nekik túlságosan radikális Szálasi mellé, akivel monomániája miatt alkudni sem lehetett.

Amikor 1940 októberében Imrédy kilépett a kormánypártból, tizennyolc képviselőt vitt magával, középosztályiakat, akik jórészt Gömbös emberei, az ún. „reformnemzedék” tagjai. (A fontosabbak: Rátz Jenő, Jaross Andor, Kunder Antal, Oláh György, Rajniss Ferenc, Mester Miklós, Incze Antal, a női szervezés vezetője: Marsovszky Györgyné, a turulista Ambrus József, aki a korábban Kodolányival indult *Nemzetőr* című lapot szállította Imrédynek.) Az új párt neve: *Magyar Megújulás Pártja*.

Ehhez a párthoz persze éppúgy nem csatlakoztak számottevő értelmiségi körök, mint Szálasiékhoz, bár a tehetséges irodalmár, Kovách Aladár igyekezett ide csábítani a népi írók (és híveik) fiatal nemzedékét. Az idősebbek azonban szóba sem álltak vele, sőt Kodolányi (nagynehezen) bírói ítélettel vetette le nevét a *Nemzetörtől*.

Közben a kormányzat is igyekszik Szálasiékat tovább gyengíteni. 1940 novemberében több illegális szervezkedés leleplezését hozzák nyilvánosságra. Ennek során Wirth Károlyt, Gál Csabát, Kovarcz Emilt, Klima Józsefet fogják perbe, még a Szálasi letartóztatása alatt szervezett összeesküvésekért, melyek során kézigránátos merényleteket terveztek, s a kormányzó elrablásával akarták Szalásit hatalomra juttatni.

Kovarcz Németországba szökök, s csak 1944. március 19 után tér haza, a többiek azonban nagy hűhóval elítélik. Az 1940 végén tartott községi választások mindennek ellenére jelentős nyilas sikereket hoznak. Az Imrédyékkel való egyesülési tárgyalások végképp meghiúsulnak. Közben Szálasi bejárta az egész országot, és befejezte pártjának átszervezését. A párt szervezeti felépítése az 1941 tavaszán kiadott új szervezési szabályzatnak megfelelően így festett:

A Szálasi kiszabadulását követő fellendülés 1941 tavaszán érte el csúcspontját. Ekkor a Nyilaskeresztes Pártnak mintegy 350 000 nyilvántartott tagja volt. Ettől kezdve újból csökkent a létszám, míg 100 000 körül megállapodott. Szálasiék azzal vigasztalták magukat, hogy „befelé” erősödnek. Valóban: erre a százezer emberre még 1944-ben is számíthattak, amit a bekövetkezett tragikus események mutattak meg.

Hogy 1941-ben nem sikerült erejüket felhasználni, az Teleki, Keresztes-Fischer és a Szálasival rivalizáló Imrédy ügyesebb politikájának volt köszönhető. A kormányzat

továbbra is jól kihasználta a háborús helyzetet az ellenzék (így a nyilasok) politikai tevékenységének korlátozására. A polgári baloldal is ügye sen dolgozott: kitűnően szerkesztett lapjai (*Magyar Nemzet, Esti Kurír* stb.), magas színvonalú könyvkiadása sokat értett az alantas nyilas-szellemiségnek. Erőre kapott a munkásmozgalom is. Az ipari munkásság és haladó polgárság között pedig jelen volt a népi mozgalom, mely a parasztság és népi értelmiség szervezését tűzte ki célul. Legjobb írói (az egy Erdélyi József kivételével) a nyilasok és németek ellen fordultak, s ezzel kedvezően befolyásolták értelmiségünk és ifjúságunk jobbik részét. Tény, hogy aki értelmes és jóhiszemű is volt, Szálasi kiszabadulása után egyre kevesebb tartozott a nyilasokhoz. Eddig még akadtak, akiket fanatizmusa, álradikalizmusa, az átmeneti német sikerek ösztönzése, a „koreszmék” megzavartak – Szálasi új megnyilatkozásait csak teljesen ostoba, nagyon lelkiismeretlen vagy egészen fanatizált elemek vehették komolyan. A hozzá hű maradt százezres tömeg nem volt olyan vegyes, mint 1938-ban: fasizált proletárokból, a leglazább középrétegből, könnyen lelkesedő fiatalokból és kisszámú idősebb félproletár kispolgárokból tevődött össze.

Nagyjából ez volt a helyzet 1944-ben bekövetkezett hatalomátvételükig, azzal a különbséggel, hogy a pártban tapasztalt hibák, a hazai politika húzásai, a németek egyre nyilvánvalóbb veresége állandóan apasztották ezt a tömeget. 1944-ben azután a sőpredék töltötte fel újra a szervezés által kiépített kereteket.

A Szovjetunió elleni támadás véget vetett Magyarország eddigi bölcs nem-hadviselő állapotának. Teleki halála nemcsak intő jel volt a jobbak számára, hanem gátszakadás is. A nyilasok egyik legkomolyabb ellenfelüktől szabadultak meg. A háború kitörése alkalmat adott ugyan a kormánynak, hogy további nehézségeket gördítsen az ellenzék útjába, ennek azonban inkább a baloldal, mint a nyilasok látták kárát. A háborúba való beavatkozás eleve további fasizálódást hozott, s ez a nyilasoknak kedvezett. Kedvezett többek között azért, mert szervezkedésük elejétől fogva ők hangoztatták legerőteljesebben antibolsevizmusukat: a szovjet elleni háborút tehát a maguk igazolására és erősítésére használták fel. Szálás! azonban, mint említettük, tartózkodó volt a németek felé, s ezért nem használta ki eléggé azok lehető támogatását. Annál inkább „ráment” Erdélyre. A román uralom természetes reakciójaként jelentkező magyar nacionalizmust és a kormányzat hibái következtében kifejlődött csalódást használta ki: mint szélső nacionalista és újból, mint legélesebben ellenzéki.

A tömegek ekkor már alig vettek részt a politikában. Nem is érdeklődtek iránta, mert tudták, hogy minden a háború kimenetelétől függ. Akár a háború okozta átmeneti konjunktúra és pénzbőség haszonélvezői voltak, akár mint katonák, közvetlenül voltak érdekelve a front eseményeiben – a pártpolitika kevésbé érdekelte őket. A belpolitikai élet kis csoportok játékává szűkült, s bár egyre nagyobb lett a tét, mind kevesebben vettek részt a játszmában, növelve ezzel felelősségüket is. A húzások célja a hatalom és a nyereszkesedés volt. Mindkettő egyre inkább a németek bizalmától függött. Keresztes-Fischer és 1942 márciusától Kállay Miklós az úri osztály kétkulacos politikáját is csak állandó engedményekkel tarthatták fenn, nyilván érezve, hogy ez éppoly katasztrófa-politika, mint a belpolitikában volt a „kifogni a szeleket a szélsőjobboldali vitorlákból”. Ez a ravaszkodó, taktikázó államvezetés átmenetileg mutathatott fel sikereket, végeredményben azonban minden baj okozója volt. Az úri osztály vezető politikusai (s az őket mozgató társadalmi erők) többé-kevésbé látták, hogy a háború elveszett. Remélhették azonban, hogy az angolszász hatalmak révén sikerül úgy megúszni a vereséget, hogy nem kerül sor szovjet megszállásra, s a tényleges hatalom nem kerül a proletariátus kezébe. Nem szerették a németeket, de nem látták be, hogy a Szovjetunió elleni harcot nem volna szabad folytatni. Ehelyett a németek nyomására egyre több embert és anyagot adtak ehhez a küzdelemhez, ügyetlen kétkulacososságuk

ennek ellenére bizalmatlanná tette Hitleréket.

Szálasi és Imrédy mindezt jól látta. Ők levonták a végső következtetéseket. Meg-egyezni nem lehet, tehát legyen harc a végsőkig a szovjettel, az angolszászokkal. Denunciáló tevékenységükkel csak nehezítették a kormányzat helyzetét. Imrédy helyzete előnyösebb volt, bár csak kisebb, középréteghez tartozó tömegekkel rendelkezett. Szálasi ui. még mindig élt fenntartásaival a németekkel szemben, amelletteljhatalmat és szabad kezet követelt. Erre viszont csak 1944 őszén kerülhetett sor.

Hogy az erős Szálasi-párt nem került hatalomra, az közvetlen német kapcsolatainak hiányán is múlt. A „III. Birodalomban” ekkor három klikk osztozott a hatalmon: a Göring és Ribbentrop nevével jelezhető porosz-junker katonai, diplomáciai (és nagytőkés!) vonal; a Himmler-féle erőszakszervezet (Gestapo, titkosszolgálat stb.) és a Goebbels-féle értelmiségi csoport: a párt- és propagandaszervek hatalmi góca. Imrédyéknek az elsők voltak jó kapcsolataik, Szálasiéknak tulajdonképpen egyikhez sem, mert mind lenézték őket. Még a Goebbels-féle vonal támogatta leginkább Szálasiékat, ez azonban a leggyengébb volt. (Egy König nevű követségi tanácsos volt összekötőjük a budapesti német követségen.)

A magyar nép tehát nem vett részt a politikában. Róla és nélküle döntötték, de a parlament folyosóin, a szerkesztőségekben, a párt- és egyesületi helyiségekben most is élénk tevékenység folyt.

Pontosan egy évvel a Szálasi kiszabadulását követő egyesülési ünnepek után Pálffy Fidél, Baky László, Pap Imre, Pándi Antal, Jandl Lajos, Lil János és Papp József megunva Szálasi önkényeskedését, újból kilépnek a Nyilaskeresztes Pártból, s megalakítják a Magyar Nemzetiszocialista Pártot. A *Magyarság* anyagi reményeiben csatlakozott tőkés tulajdonosa, Virtsologi Rupprecht Olivér velük tart, s rendelkezésre bocsátja orgánumát. Az új párt azonnal szövetségre lép Imrédyékkel, s együtt alkotják a Magyar Megújulás Nemzetiszocialista Pártszövetséget.

1942 februárjában a kormányzóhelyettes választása izgatja a kedélyeket. Horthy dinasztikus törekvéseit, nyilván német sugalmazásra, sem az új pártszövetség, sem Szálasiék nem látják szívesen. Imrédy megszegve a pártközi megállapodást, polemikus jellegű beszédet mond, s ez az „inkorrekttség” a Horthyval szolidáris uralkodó köröket igen megsérti. Szálasiék a kiállítás helyett sajtótrükkökkel és röpcédulázással igyekeznek nehezíteni a kormányzat dolgát. Ebben azonban nyilván nem egyezik Szálasi és alvezérei álláspontja, s ennek az a következménye, hogy Szálasi helyettesét és utódját: Hubay Kálmánt és Ruszkay Jenőt február 26-án kizárja a Nyilaskeresztes Pártból. Nemsoká követi őket Széchenyi gróf, Matolcsy, a két Eitner testvér, s 1942 júniusában Málnási. Szálasi tehát nagyjából azokkal a híveivel marad pártjában, akik 1938 előtt is mellette álltak, s akikkel mindvégig kölcsönösen megbíztak egymásban. Ezek fanatikusan hittek Szálásiban, ő viszont minden újabb csatlakozóval szemben, egészen ezek eltávozásáig, a régieknek adott igazat, s őket erősítette, ha esetleg Hubay, Pálffy vagy Matolcsy embereinek volt is igazuk. Megmaradnak hát a szociáldemokratából fasisztává lett régi nyilasok, megmarad a később kapcsolódók közül Meizler Károly, a *Pesti Újsággal*, valamint Szöllösi Jenő, a jámbor makai patikus, s kitart vezére mellett a Zsakó István által irányított nyilas ifjúság. Az országos szervezési vezető Andréika Jenő helyett Ostián Antal lesz.

A pártot ezek a változások azért nem rázzák meg különösebben, mert a kilépő és eltávolított *képviselőknek* tényleges funkciójuk a párt szervezésében eddig is alig volt: ezt a szabadulás után Szálasi azonnal régi hívei kezébe adta. Éppen ez volt a kilépések egyik oka. A másikat Szálasi így fogalmazta meg: „Az elbocsátott képviselők elvesztették hitüket abban, hogy nemzetünk és a Nyilaskeresztes Párt külső segítség nélkül is végre tudja hajtani a kibontakozást; ezzel szemben olyasvalamit készítettek

elő, ami összeférhetetlen nemzetünk elhivatottságával és lelkiismeretem parancsolta felfogással.” Nyilvánvaló, hogy ez a „külső segítség” a németek támogatása; az „olyasvalami” pedig – március 19. Szálasi így tehát saját vezéri örületével tulajdonképpen előre leleplezte a többi hazai fasiszta terveit, s akaratlanul is keresztezte a németek szándékait. A Németországból hazatérő Málnásit is azért távolította el, mert *Feladatok* című könyvének náci-német szempontjai nem egyeztek az ő hungarizmusával.

Ilyenformán Szálasi saját ideológiai vezetőjével is szembekerült. Paranoid egyéniségét ettől kezdve nemcsak a dolgozó tömegek, a haladó értelmiség, az uralkodó osztály, de a németbérenc opportunisták sem vették komolyan.

A belpolitikai játékoknak hovatovább nem is volt (jelentőségük. A tengely erői egyik csapást a másik után kapták, s a Vörös Hadsereg közeledett a Kárpátok felé. A németek folyvást többet követelnek, s a magyar áldozatok – emberben, terményben, anyagban – mind súlyosabbak. Vége volt már az átmeneti konjunktúrának is: az élet-színvonal egyre csökkent, főként az élelemmel is rosszul ellátott munkásnegyedekben. És mind többen és többen látták ennek az áldozatnak a kilátástalanságát. De Imrédy és Szálasi pártja még mindig a teljes erőbevetést, a megalkuvás nélküli harcot hirdeti. Szálasi hitt abban, hogy a magyar nép általa történt mozgósítása meg fogja állítani a szovjet erőket. Hitt abban is, hogy saját nagytér-elméletét a németekkel is el tudja fogadtatni, s a német, olasz, japán (s talán amerikai és spanyol) „nagyterek” mellett egy hasonlóan nagyszabású turánista magyar diktatúra létesülhet, melynek ideológiai alapja a hungarizmus, a diadalmas nemzeti szocializmus magyar gyakorlata. Ha pedig ez nem sikerül – hát jöjjön a nemzethalál, mert a szövetségesek győzelme úgyszólván ezt jelenti: a zsidóság és a bolsevizmus világhuralmát.

Ezeket a zagyvaságokat még mindig tízezrek vallották, a kormányhű tisztviselői karban éppúgy, mint a fasiszta proletárok körében. Imrédyék magasabb színvonalon, kevesebb turánista sovinizmussal, ugyanezt hirdették. A lényeg: antibolsevizmus, a németek kiszolgálása és még nagyobb háborús áldozatok, mindehhez felhasználva az antiszemitizmus izgatószerét.

A kormányzat józanabb elemei *ezzel* már nem versenyezhettek. Belátták, hogy a fasiszta front vereségével – akár tetszik, akár nem – számolni kell. Éppen ezért próbáltak erős kézzel kormányozni, s újra fellépni a szélső jobboldal ellen. Szálasiék azonban egyre inkább visszatértek a kipróbált, s nekik oly kedvező félillegális szervezési tevékenységhez, mártírt játszva, s ugyanakkor fenyegetve a rendszer vezetőit. 1944 elején körülbelül százezer kipróbált tagjuk volt, és számíthattak a szimpatizánsokra, a tisztikarra, az ifjúság egy részére meg a csöcselékre.

Ideje megkérdeznünk, hogy a nyilasok, fasiszták, nácik miért nevezték magukat *szocialistának*? Mert bizonyos revizionista, frakciós volt szociáldemokraták már a nyilas mozgalom indulásánál jelen voltak, s ragaszkodtak ehhez a szóhoz – annak tartalma nélkül. A nyilas ifjúság mestere Kassai-Schalmayer, az egykori frakciós, későbbi nyilas propagandaminiszter például jól ismerte Marx tanait, tehát ki is tudta forgatni azokat... Hogy aztán mi lett a „szocializmusból” a nyilas elmékben, azt legjobb lesz ha az országos ifjúsági vezető (Zsakó István) ideológiai alapvetés szándékával elmondott beszédén mutatom be, amelyet 1944. március 5-én, az Országos Ifjúsági Nagytanácsban, Szálasi jelenlétében mondott el. (Tudtommal sosem publikált beszédét annak idején ő maga adta át nekem, mint a nyilas ifjúság ideológiájának összefoglalását.)

Pártvezető Testvér!

Testvérek!

Mozgalmunk ez évi első ifjúsági nagytanácsán kötelességemnek tartom összefoglalni és ellenfeleink számára félreérthetetlenül leszögezni a hungarista ifjúság álláspontját magáról az ifjúságról és az ifjúság hivatásáról.

Mi ugyanis a marxisták, liberál-individualisták és álnemzetiszocialistákkal szemben valljuk, hogy az ifjúságnak hivatása van, s életünket az ebből a hivatásból származó kötelességek teljesítésére tettük fel. Meggyőződésünk szerint az ifjú nem akkor ifjú, ha egy bizonyos kort elért, hanem akkor, ha egy bizonyos ideális forradalmi lelkialkat felelős tulajdonosa! E forradalmi lelkialkat élése jelenti hivatását, jogát és kötelességét.

AZ IFJÚSÁG HIVATÁSA ÉS KÖTELESSÉGEI.

Az ifjúság hivatásának maradéktalan élése kötelességeket jelent a Vezérrel, a Mozgalommal, a Nemzettel, a Hungarista Állammal és önmagunkkal szemben. Hivatásunkat és kötelességeinket így látjuk:

Az ifjúság hivatása a vezető számára megadni azt, ami a legtöbb, mit ember adhat, az igazi nemzetvezér számára –, és ez nem egyéb, mint a tiszta, egyéni érdekek salakjától mentes hit, és a nehéz időkben megmutatkozó rendíthetetlen hűség! Ha az idegeket őrlő roppant küzdelemben időlegesen megrokkann az idősebbek hite, az ifjúságnak lankadatlan hite az, mely a Vezér örökké élő hitével találkozáva erőt ad néki a csüggedők újjáélesztésére. És, ha a Mozgalomban árulók akadnak és elkövetkezik az idő, mikor a kishitűek nagyhangúakká válnak, ismét az ifjúság az, melynek rendíthetetlen hűsége találkozáva a Vezér hűségével, erőt ad néki a Mozgalmat tisztító érvágás megtételére ...

Az ifjúságot e különösen sok kockázattal járó szerepre, e korlátlan mozgalmi szolgálatra, a harcoló mozgalmi közösségben való teljes feloldódásra sajátos lelkialkata és ebből folyó dinamikája, valamint azon adottsága teszi különösen alkalmassá, hogy az alapközösség, a család már nem és még nem támaszt vele szemben súlyos és feltétlen teljesítendő követelményeket. Ezért járhat és kell, hogy járjon az ifjúság mindig és mindenben az élen. Az ifjúság előtt nincs lehetetlen. Az ifjúság jókedvű és vállalkozik mindenre...

HIVATÁSUNK A FEJLŐDÉS ÖRÖK SZOLGÁLATA.

De ezenfelül még azt is tisztáznunk kell az utolsó évszázad vezető politikusaival szemben, hogy van-e más kötelessége is az ifjúságnak a Nemzet iránt, mint a jövőre, a szakma, az életpálya szakszerű ellátására való felkészülés?! Hungarista öntudattal azt válaszoljuk: igen!

Igen, az ifjúságnak a Nemzet iránt van más kötelessége is, sőt – hördülj liberális világ! – nemcsak kötelessége, hanem Istentől rendelt hivatása van az örök ifjúságnak az örök életű Nemzet szolgálatára. E hivatás pedig – a történelem tanúsága szerint – nem más, mint a fejlődés örök képviselője... Az ifjúság hivatása tehát népe és Nemzete részére jelezni, melyik új gondolat és melyik gondolkodó az igazi, jelezni, hogy ki találta meg az új igazságot, és ki képes a népet új utakra vezérelni.

A ma ifjúságának tehát a Hungarista állam kiküzdésében, megépítésében és a megépített új államban a tökéletes Hungarizmus megvalósításában való legteljesebb részvételre kell felkészülnie. E feladatának teljesítéséhez nem elég a megtalált új igazságba vetett hite, mert a hit képes ugyan önmagában is hegyek kimozdítására, de – ahogy Szálasi Ferenc mondta – alkotásra csak akkor, ha tudással párosul. A mi ifjúságunknak tehát hite mellé meg kell szerezni a tudást is, hogy a holnap építeni tudó munkása lehessen. Ez a hungarista ifjúság egyik legfőbb feladata a nagy Magyar Birodalom kialakításában ...

Végezetül pedig az ifjúságnak kötelessége önmagával az ifjúsággal szemben: szabadságharc indítása az egyes ifjúért, hogy ez valóban ifjú lehessen, és szabadságharc vívása az ifjúság közösségéért, hogy ez ismét teljesíthesse Istentől rendelt örök hivatását.

HŰSÉG, HŐSI ÉLET, HŐSI HALÁL.

Nekünk, hungarista ifjaknak volt feladatunk és kötelességünk még ma is a beteg helyzet gyökeres felszámolása. Az igazi idealista és forradalmi ifjúsági lelkület visszaállításáért folytatott harc eredményei mind nagyobb mértékben mutatkoznak. E harc sikere a záloga annak, hogy a magyar ifjúság hivatását és ebből folyó kötelességeit az elkövetkezendő történelmi időkben maradéktalanul teljesíteni fogja. A megszerzettek megtartására állítottuk fel az egész lényünket betöltő, az Istenfélelem, Hazaszeretet és Bajtársiasság követelményeivel kiegészített hármas erkölcsi törvényünket, a hűség, hősi élet és hősi halál habozás nélküli vállalását...

Jelentem büszkén: Vezérem, a forradalmi magyar ifjúság rendíthetetlen hittel és hűséggel áll mögöttem!!!

Ez az ifjúság tudja hivatását és ebből folyó kötelességét a Vezérrel, Mozgalommal, a Nemzettel és önmagával szemben. És mert tudja, teljesítem is fogja hivatását a Vezér, a Mozgalom, a Nemzet és önmaga örök dicsőségére!

KITARTÁS!

Kell ehhez kommentár? A puffogó frázisok, magyartalan mondatok még annyi konkrét tartalmat, reális tervet sem tartalmaznak, mint a korábbi fél- vagy egész fasiszta mozgalmak kiáltványai. A fogalmazás, ha lehet, még gyarlóbb, pedig az eddigi szövegek, programok sem valami tündökletes stílusban íródtak. A rövid szemelvények kiválogatásában eddig sem törekedtem arra, hogy a legelrettentőbbeket idézzem, inkább a legjellemzőbbek bemutatása volt a célom. Most is azért adom közre Zsakó beszédét, mert a nyilas ifjúság legigényesebb, leg„elvibb” megnyilvánulása volt. De mit tudott mondani a fiatalságnak? – az ifjúság vezető szerepét emlegeti a jövő Nagy Magyar Birodalmában, s ennek érdekében hűséget, hősiességet, sőt hősi halált követel. Ez utóbbi csakugyan sok megbolondított fiatalnak kijutott a „végsőig való ellenállás” során.

1944-ben a Kállay rezsim a külpolitikában keresett kiutat. Kállayék célja az volt, hogy felugorjanak a háborúból, úgy, hogy ezzel komolyan ártsanak a németeknek, s ezzel azután biztosítsák, hogy ne kerüljön sor rendszerváltozásra. A legjobban persze egy angolszász megszállást szerettek volna. Ez összhangban volt Churchill elképzelésével, aki a Balkánon akart partraszállást (ahogy ezt az első világháborúban sikertelenül meg is kísérelték). Ezzel elejét vette volna annak is, hogy a Balkánt és Duna-medencét a Vörös Hadsereg szabadítsa fel, s ezek a területek szovjet érdekszférák legyenek. Ez tetszett volna Kállayéknak, de a várható veszteségek miatt az angolszászok a terv kivitelezését egyre halogatták. Kállaynak az az egy lehetősége maradt, hogy a háborúból való kiugrást „saját számlára” csinálja meg. A honvédség tábornoki karáról úgy tudták, hogy csupa Horthy,hoz feltétlenül hű személyből áll – a legénységnek pedig elege volt a háborúból. Bízta tehát abban, hogy a kiugrás esetén a honvédség elég erős lesz ahhoz, hogy a németekkel szembefordulva kitartsa, míg délről, vagy legrosszabb esetben Keletről segítség jön.

Kállay az első fontos lépést az 1944. március 20-ra tervezett Kossuth-ünnepségen akarta bejelenteni. A német titkosszolgálat, a fasiszták tisztikar s a nyilasok közreműködése a terveket előre leleplezte, s lehetővé tette azt, hogy a németek március 19-én kardcsapás nélkül a helyzet urai legyenek.

Ebben az akcióban Szálasiéknak nagyobb szerepük volt, mint azt a közvélemény hiszi. Ők azonban a fordulat után teljhatalmat akartak, amit persze a Göring-Ribbentrop vonalhoz tartozó Veessenmayer követ, német helytartó nem adott meg. Ezért duzzogva háttérbe vonultak, sőt élenjártak a sopánkodásban, s így az ártatlanság látszatát keltették. A német kívánságok végrehajtását Imrédyék, a még meglevő nyilas frakciók, a reaktivált, régi németbérencek (Mecsér, Sztójay, Endre László) és a kormánypárt legostobább németbarát elemei vállalták. Szálasiék eközben bírálhatták és ismételten felajánlkoztak. S ha már az első menetben nem bírták teljesen a németek kegyeit – népszerűségüket igyekeztek növelni a függetlenség és a magyar nép akaratának emlegetésével.

Természetes, hogy a nagy nehezen létrejött Sztójay-kormány sem tudta az országot teljesen a német érdekek szolgálatába állítani. Az egyre közeledő német összeomlás jelei és az egész nemzet ellenállása Horthyt és klikkjét is jobb belátásra bírták. Horthy megbízható tisztjeivel igyekezett előkészíteni a háborúból való kiugrást, amit politikai síkon Kállay hiába kísérelt meg. Arra azonban a kormányzó tábornokai sem voltak hajlandók, hogy e cél érdekében a munkásságnak is fegyvereket adjanak. A huzavona egyre tartott, a Vörös Hadsereg győzelmei, az angolszász invázió, a román és finn kapituláció még mindig nem volt elég. A Sztójay-Imrédy-féle kalandor társaság minden dühét a zsidóság ellen fordítja, s egyebekben is igyekszik eleget tenni a német kívánságoknak. Ezt a harcot folytatni azonban csak a megszállottak tudják, de az Imrédy-féle garnitúrában s a többi jobboldali törtetőben már nincs meg a fanatizmus korlátoltsága.

Korlátoltság, fanatizmus, féktelen hatalmi vágy és gátlástalanság: nem hiányzik azonban Szálasi táborából! Csendben tovább dolgoznak, s mikor Horthyék szándékai lelepleződnek, ők lépnek elő, mint a német érdekek utolsó, elszánt védelmezői.

1944 eseményei az országot a végső romlás szélére juttatták. A nyilasok évtizedes működésének ez volt a betetőzése és eredménye. Új motívumok, új emberek azonban már október 15-e után sem merültek fel. A zagyvaság, a mánia, a törtetés, a hatalomvágy, a korrupció most átvette az uralmat, megtalálta az együttműködést az öt nemző német nácizmussal; a csőcselék és az elszabadult tömegszenvedély pedig hihetetlen erőt és aljasságot adott neki. Az események eléggé ismertek a sajtóból, az 1945-ben lefolytatott népbírósi perek anyagából s a különféle beszámolókból. Mindez már csak *következmény*; ekkor már a személyek és programok fölött álló elemi erők uralkodnak; nincs többé magyar politika, még nyilas politika sem, csak a szenvedélyek veszett dühe.

Erről szólni már nem a mi dolgunk. Célunk az volt, hogy inkább az átmeneti időszakokkal foglalkozzunk: miként alakult ki a félfudális-félfasiszta Horthy-rendszer alatt a *szélsőségesen* fasiszta nyilasmozgalom, hogyan vívja harcát a lényegében vele azonos hazai osztályuralommal, míg végül is mint a németek utolsó eszköze, eljut a hatalomátvételig. A nyilasok 1944-1945-ös uralmát már nem tárgyaljuk, mert ez a magyar társadalmi és politikai fejlődésre nézve nem nyújt tanulságokat: a nyilas terror már egészen más nézőpontú vizsgálatokat kíván. Ez lehet érdekes, tragikus jelentőségű anyag, bennünket azonban azok a *társadalmi összefüggések* érdekeltek, melyek a magyar fasizmus *kialakulásában* inkább szemügyre vehetők voltak, mint 1944-es tombolásában. Nem foglalkozunk a nyilasok 1945-ös felelősségre vonásával, vagy a kommunista pártba való beépülésével sem, mert hiteles adatok híján ehhez máig sem rendelkezünk kellő történelmi távlattal.

Készült 500 számozott példányban

**Ez a
59
példány**

ISBN 659 000 372 107

Felelős kiadó a szerző

Felelős szerkesztő: Tabák András

**910409 Tótfalusi Tannyomda, Budapest
Felelős vezető: Béres György mb. igazgató**

Terjeszti: a TÉKA Könyvértékesítő Vállalat
